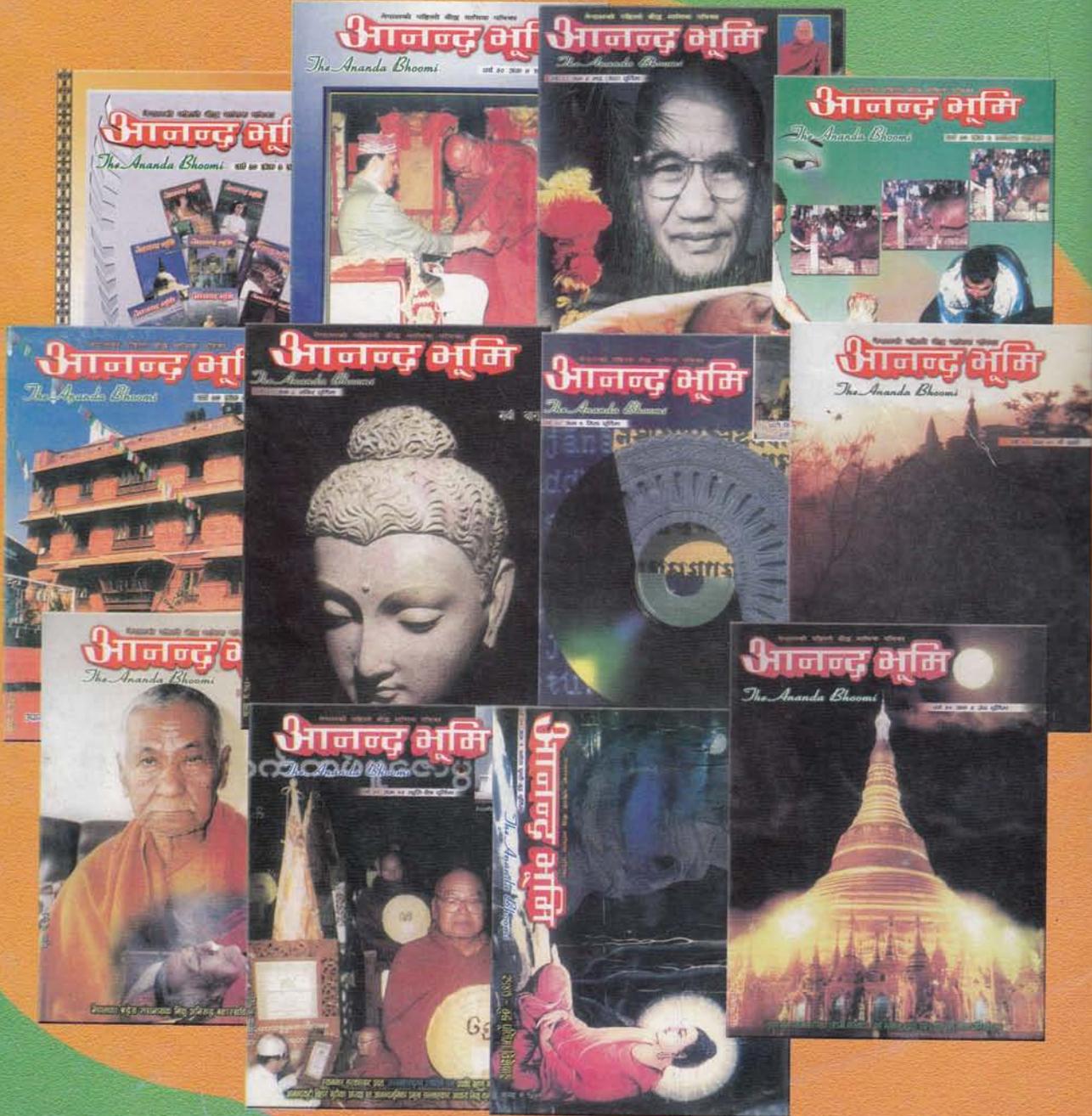

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

आनन्द भूमि

The Ananda Bhoomi

वर्ष ३१ अंक ३ गुरु-आषाढ पूर्णिमा

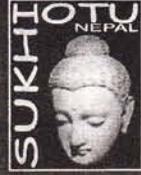

मूल्य रु. १५।-

गता वर्षमा प्रकाशित आनन्द भूमि एक ठलाक

आनन्द भूमि

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

२०६० असार पुन्ही-गुरु पूर्णिमा वर्ष ३१ अंक ३
बु.सं. २५४७ ने.सं. ११२३

The Ananda Bhoomi (Year 31, Vol.3)
A Buddhist Monthly : July/Agü 2003

प्रमुख सल्लाहकार

मिक्षु कुतार काश्यप महास्थविर (अध्यक्ष, आकुविहार)

निर्देशक

मिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर (प्रमुख, विश्वशान्ति विहार)

सम्पादक

कोण्डन्य

सह-सम्पादकहरू

मिक्षु निगोध (विश्व शान्ति विहार, ४४८२९८४)

राजु महर्जन (गर्खे, ५५३७८८७)

फक्सतान शावय, ओकुबहाल, ५५३७४४८

विशेष सहयोग

त्रिभुवनधर तुलाधर, भुन्छेल

सल्लाहकारहरू

मिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आकुविगुठी)

तीर्थ नारायण मानन्धर (अध्यक्ष आकु, दायक सभा)

कम्प्यूटर सञ्ज

डिल्ली राम गौतम 'राजु', द्विपक महर्जन

प्रकाशक

आनन्दकुटी विहार गुठी

प्रमुख व्यवस्थापन तथा सह-प्रकाशक

सुखी होतु नेपाल

वितरण व्यवस्थापन

संघरत्न डंगोल, राकेश महर्जन, राजेन्द्र महर्जन,

आर्थिक व्यवस्थापन

सुरेश महर्जन, सुरज महर्जन, विनोद महर्जन,
उत्तमधर महर्जन

सहयोगीहरू

बुद्ध जयन्ती समारोह समिति (बीघः), श्रामणेर पदुम, अकरुणावती,
नरेशवजाचार्य (बुटवल), हरिगोपाल महर्जन, गंगाराम महर्जन, पेमा
श्रेष्ठ, सरिता अवाले, सुनकेशरी श्रेष्ठ (बनेपा), उर्मिला महर्जन, विकास
तामाङ्ग, पुष्कर शावय (बुटवल), विकास महर्जन, अजय शावय, माझकल
श्रेष्ठ ।

बुद्ध वचनानुत्

अभित्थरेथ कल्याणो पापा चित्तं निवारये ।
दन्धं हि करोतो पुञ्जं पापस्मिं रमती मनो ॥

सकदो चाँडै चाँडै नै कुशल कर्महरू सम्पादन
गर । अकुशल पापकर्मबाट चित्तलाई हटाउ । ढिलो
गरी कुशल पुण्य गर्दा अकुशल क्षेत्रमा मन आसक्त हुन
सकदछ ।

उट्ठानवतो सतिमतो सुचिकम्मस्स निसम्मकारिनो ।
सञ्जतस्स च धम्मजीविनो अप्पमत्तस्स यसोभि वड्ढति ।

सदा उद्योगी, स्मृतिवान भएर राम्ररी असल काम
गर्नेको, इन्द्रिय संयम गरी, धर्मपूर्वक जीविका गरी
अप्रमादी हुनेहरूको यश प्रशंसा वृद्धि हुन्छ ।

सम्पर्क कार्यालय

सुखी होतु नेपाल,

बुद्ध विहार भृकुटीमण्डप, पो.ब.नं. १९३, काठमाडौं

फोन / फ्याक्स ४२२६७०२ / ४४८२२५० E-mail : sukhi@ntc.net.np

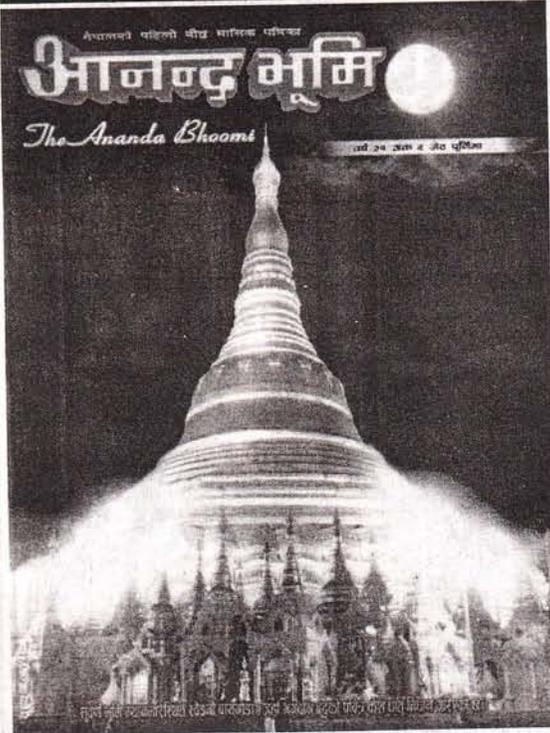
वार्षिक रु. १५०/-

रुकप्रति रु. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गर्दौं ।

— ■ गताङ्गमा प्रकाशित आनन्द भूमि ■ —

विषय सूची

विषय	लेखक	पृष्ठ
श्रद्धेय भिक्षु अश्वघोष..	कोण्डन्य	४
पृथ्वी बनोस् स्वर्ग हाम्रो	डा. गणेश माली	५
धर्म निरपेक्षताको.....	तिलकमान गुमाजु	७
अभिसंस्कारित मन	आचार्य श्रीधर राणा	१०
बुद्ध धर्म र जातिवाद	डा.पान व. क्षेत्री	१२
बौद्ध समाज सेवा	भिक्षु धर्ममूर्ति	१३
अल्छिपना एक रोग हो	श्री. महिन्द्रो	१४
आधुनिक शिक्षा.....	भिक्षु बोधानन्द	१६
प्रव्रजित जीवनमा.....	श्री. खेमिक	१८
बुद्ध जीवनमा आपाढ...	धर्मसुन्दर वज्राचार्य	२१
माहाकाश्यप महास्यविर..	सरिता अवाले	२३
सफलताको सूचक सम्यक..	श्री. अमतो	२४
सम्राट अशोकया....	ज्योति शाक्य	२६
सिद्धार्थ प्रति....	बुद्धरत्न शाक्य'क'	२६
अमृतानन्द बन्ध....	काशीनाथ तमोट	२७
जीवन देश अनि..	यादवलाल कायस्थ	२८
On Buddhism.....	Ven.Sujano.	२९
बौद्ध गतिविधि	सुबी होतु डेस्क	३१

The language of
compassion is the language
of the heart.

**DAMPA
ENTERPRISES**

**Tibetan Raw Wool,
Pashmina & Silk Yarn
Wholeseller**

Tel : 4270828 (Off.) 4272945 (Res.)
Fax : 4278926, 4484129 (Show room)
Mobil : 981020922
Swayambhu (Ring Road)
Kathmandu – 15, Nepal

*Do not believe just
anything But think and
verify for yourself.*

Ajay Emporium

**Naghal Tole
Kathmandu, Nepal**

सतपाढकीर्य

मन्दैछन् अमै धर्मनिरपेक्षताकै सवाल ब्युताउंदैछन् रे .....

४६ सालको जनआन्दोलन पश्चात् 'नेपाल अधिराज्यको संविधान-२०४७' निर्माणको क्रममा संविधान संशोधन आयोगलाई न्यायोचित सुझाव-सर-सल्लाह दिन धेरै गोष्ठी, सभा, शान्ति जुलुश आदि प्रदर्शनकारी कार्यहरू भएका थिए तर २०४७ सालको संविधान घोषणा हुँदा 'बहुधार्मिक, बहुभाषिक, बहुजातीय एवं बहुसांस्कृतिक' यथार्थतालाई आँखा चिम्लिएर 'हिन्दू अधिराज्य' भनी हिन्दूस्तर मा सम्पूर्ण जनताहरूका लागि पक्षपातपूर्ण एकलौटी एवं एकतर्फी घोषणा गरिएको यथार्थ जनताको अदालतबाट छिपेको छैन, त्यस्को भ्रमको अझै बाँकी छ। हो वास्तवमा तत्कालीन संविधान संशोधन आयोगकै सदस्यहरूबाट समेत 'हिन्दू राज्य' 'बौद्ध राज्य' केही भनिने छैन, धर्म निरपेक्ष राष्ट्र हुनेछ भनी विविध तवरले विविध स्थलहरूमा ओकलेका त थिए नै, परन्तु सार्वभौम सत्ता जस्तो संवेदनशील पक्ष जनतामा निहित गराउने कुरामा टेक लिएर नै सार्वभौमिकता जनतालाई प्रत्याभूति गर्न सक्नेहरू धर्मको सवालमा भने किन चुकियो, किन गर्न सकिन, के कस्तो-कहाँबाट बाध्यता श्रृजना भयो त्यो गर्भमै लुकेको छ वा तुहिसकेको छ त्यस्मा हामी अनभिज्ञ नै छौं।

कुनैपनि कुरा सदा सर्वदा त्यही रूपमा निरन्तर अगाडि बढ्दैन, क्षणभंगूरताकै रूपमा वा परिवर्तनशील स्वभाव अनुसार शासन, सत्ता, राज्य, धर्म, समाज, विचार आदि सबै पक्ष विविध परिवर्तित रूपमा अगाडि बढिरहेकै हुन्छ। कुनैबेला किराँती, लिच्छवी, मल्ल, शाहवंश र राणाकाल हुँदै अहिले शाहकालमै छौं हामी। काल फेरिएभै मात्र हैन एउटै कालमा पनि शासक पक्षले भिन्न धर्म मानेको कुरा इतिहास साक्षी छ त्यतिबेला शासक पक्षले जुन धर्म मान्यो शासित पक्ष यानि कि सम्पूर्ण जनताले पनि त्यही धर्म मान्नुपर्छ भन्नु यो सरासर गलत हुन्छ कि हुँदैन, सोचनीय विषय हो। सबै शासक एउटै मनोवृत्तिका हुँदैनन्। उनीहरूलाई परम्परागत रूपमा वा जातीय एवं वंशानुगत रूपमा एउटै धर्मको छायाँमुनि राख्ने कुनै पनि नीति-नियम वा विधानले गर्छ भने त्यो सही निर्णय हुन सक्दैन, स्वतन्त्र रूपले सोच्नु पर्ने जरूरत छ। कुनैपनि राष्ट्रमा शासक पक्षलाई पनि संविधानले धर्म मात्र होइन अन्य कुरामा बाँध्ने तवरबाट धाराहरू बनाइनु स्वयं शासक पक्षको लागि पनि बन्देज हो भन्ने कुरा आज नभए पनि भोलिका दिनहरूमा आत्मसात गर्नुपर्ने स्थिति आउँछ, आउँछ नै।

नेपालमा २०१७ सालपछिको २०१९ साल र २०४६ साल पछिको २०४७ सालको संविधानमा 'हिन्दू अधिराज्य' लाई नै समेटिएको कुरालाई दोहोर्याइ रहनु पर्दैन। त्यसो त हामी सही तथ्यांक नभनौं, मिथ्याक नै भनौं र पनि २०५८ सालको जनगणना अनुसार हिन्दूहरू ८०.६२% बौद्ध १०.७४%, मुस्लिम ४.२%, किराँती ३.६% र बाँकी अन्य धर्मावलम्बी रहेको देखिन्छ। वर्तमान राजनैतिक अन्यौलको माहौलमा आन्दोलनरत नेपाली कांग्रेस र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) लगायत पाँचपार्टीहरूले हालसालै संवैधानिक सुधारको कार्यक्रममा हिन्दू अधिराज्य नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाउनुपर्ने उद्घोष गरेका छन्। वास्तवमा धर्मको सवालमा यसरी नै सबै राजनैतिक पार्टीहरू उहिले देखि नै यो साभ्ना प्रश्नमा समाहित हुनु पर्ने थियो तर उहाँहरूमा बल्ल बुद्धिबङ्गरा पलाएको छ। त्यसो त ने.क.पा. माओवादीहरू यस सवालमा शुरुदेखि नै स्पष्ट नै छ। आज संविधान संशोधन, संविधान सभा, जनमत संग्रह जस्तो सवाल उठिरहँदा हामी बौद्धहरूले पनि धर्म निरपेक्षताको सवाललाई रचनात्मक तवरले ईस्यू बनाउनु पर्छ या पर्दैन? त्यतिबेला धर्मनिरपेक्षताको ठेक्का नै लिएभै ठान्ने तथाकथित व्यक्तित्वहरू आज कुन दुलोमा छन्? त्यस्लाई हाँके जिम्मा हाम्रो भन्नेहरूको जमात कहाँ धर्मलिएर विलाए होलान् भनी शुभचिन्तकहरू सोधीरहेका छन्। कथंकदाचित संविधान संशोधन विषय तातिदै गए... नि भनी औंला उड्याई दिनगन्ती गर्नेहरू दिनरात अहिले नै खटने र खटाउने कार्य गरिरहेका छन्। धर्मनिरपेक्षतावादीहरू भने स्वीकार्य भनौं वा अस्वीकार्य रूपमा भनौं मौन मुद्रामै ध्यान गरीरहेका छन्।

वर्तमान अवस्थामा हामीले जताततै टुलहरूमा विभिन्न स्लोगानहरू कोरी जनमानसलाई भ्रममा पार्ने, ब्रेन वाश गर्ने, अझ भनौं उग्र ममत्वको एवं अस्तित्वको बोध गराउने जस्ता कुराहरू प्रतिष्ठित अन्तराष्ट्रिय धार्मिक महासंघबाट भइरहेको छ। विशेषतः हिन्दूराष्ट्रलाई निरन्तरता दिने, हिन्दूत्वको जगेर्ना, धर्मनिरपेक्ष होइन हिन्दू सापेक्ष नै भैर। ख्नु पर्ने, धर्म निरपेक्षतावादीहरू अराजक हुन् भन्ने जस्ता आशययुक्त ती टाँगिएका टुलहरू यतिबेला हतारहतारमै मात्र होइन सुनियोजित रूपमै जताततै छाइरहेका छन्।

यसउसले सबै धर्म निरपेक्षवादीहरूले पनि आफ्नो तवरमा संशोधनको सवालमा हातेमालो गर्दै रचनात्मक ढङ्गले प्रणालीबद्ध भई सांगठनिक सोचतर्फ र्ख कहिले पो मोडिने हो ?

नेपालमा स्थविरवाद बुद्धधर्म प्रचार प्रसार भई पुनर्जागरणको इतिहास सँगसँगै देखिएका भिक्षुहरू मध्ये एक श्रद्धेय भिक्षु अश्वघोष महास्थविर हुनुहुन्छ। उहाँले प्रब्रजित जीवनयापन गर्नुभएको भ्रण्डै ६ दशक हुन लागिसकेको छ। वर्तमान नेपालमा जेष्ठताको क्रममा संघनायक भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविर, संघउपनायक भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर पछि नेपालका तेश्रो जेष्ठ भिक्षु अश्वघोष महास्थविर हुनुहुन्छ।

ललितपुर ओकुबहाल निवासी आमा लक्ष्मीमाया शाक्य र पिता चन्द्रज्योति शाक्यको कोखबाट वि.सं. १९८३ (ने.सं. १०४६) मा जन्मिएका बुद्धरत्न शाक्य भ्रण्डै १६ वर्षको उमेरमै धर्माध्ययनको लागि भिक्षु धर्मालोक र भिक्षु अमृतानन्दलाई जिम्मा लगाइयो। पछि सन् १९४४ मा कुशिनगरमा उ.चन्द्रमुनि महास्थविरको उपाध्यायत्वमा तथा भिक्षु अमृतानन्दको आचार्यत्वमा श्रामणेर अश्वघोष नामले प्रब्रजित हुनुभयो। आमा लक्ष्मीमाया शाक्यको प्रेरणाले प्रब्रजित भएका उहाँ आचार्य महानायक डा. भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको प्रथम शिष्य हुनुहुन्छ।

श्रामणेर प्रब्रज्याको लगत्तै प्रसिद्ध भारतीय भिक्षु धर्मरक्षितसँगै पालि र हिन्दी भाषा सिकी उहाँसँगै केही महिनापछि दक्षिणी श्रीलंकाको मातरमा अवस्थित महामहिन्द्र परिवेण (तालिम केन्द्र) मा अध्ययन गर्नुभयो। सोही परिवेणका प्रधानाचार्य धर्मकीर्ति श्री धम्मावास नायक महास्थविरको उपाध्यायत्वमा १ मई १९४९ का दिन उपसम्पदा दीक्षा प्राप्तगरी पूर्ण रूपमा भिक्षु हुनुभयो। ८ वर्ष पछि अर्थात् वि.सं. २००८ सालमा अग्रश्रावक सारिपुत्र र मौदगल्यायनको पवित्र अस्थिधातु नेपालमा दर्शनार्थ ल्याइएको अवसरमा निमन्त्रित व्यक्तित्वको रूपमा भिक्षु अश्वघोष नेपाल फर्कनु भयो। उहाँसँगै आनन्दकुटी विहारको सीमाग्रहमा पहिलोपटक २००८ कार्तिक महिनामा उपसम्पदा दीक्षाप्राप्त भिक्षु कुमार काश्यप पनि श्रीलंका जानुभयो। केही वर्ष पछि भिक्षु अश्वघोष भारतमा फर्किनु भई एस.एल.सी. अध्ययन गर्दै रहँदा परीक्षाकै समयमा ४ फागुण २००९ का दिन उहाँका माता लक्ष्मीमाया शाक्य परलोक भएको समाचारले उहाँलाई परीक्षाकै समयमा दुःखित तुल्याइदियो। उहाँले सारनाथ-बनारसमा बस्नुभई एस.एल.सी. देखि वि.ए. सम्म अध्ययन गर्नुभयो र टि.वि. रोगका कारण वि.सं. अध्ययन पूर्ण गर्न सक्नु भएन। उपचारार्थ उहाँ पेकिङ्ग (बेइजिङ्ग) जानुभयो। केही वर्ष उतै बस्नु भयो। माओत्सेतुङ्गको सांस्कृतिक क्रान्ति पछि विकास कार्यमा अग्रगण्य रूपले हिँडिरहेको तत्कालीन चिनीया जनता र कम्युनिष्ट शासनबाट उहाँ प्रभावित

हुनुभयो। चीनबाट फर्किसकेपछि आनन्दकुटी विद्यापीठमा भ्रण्डै १० वर्ष सेवा गर्नुभयो। आनन्दकुटी विद्यापीठका सुपरिवेक्षक समेत हुनुभएको थियो। उहाँले विभिन्न मुलुकहरूको भ्रमण तथा सम्मेलनहरूमा भाग लिन जानु भएको छ। २०२९ साल घटस्थापनका दिन आनन्दकुटी विहार गुठीको स्थापना भएपछि भिक्षु अश्वघोषले न्हच्छे बहादुर वज्राचार्य र वटुकृष्ण 'भूषण' सँग सहकार्यगरी 'आनन्दभूमि' बौद्ध मासिकको सम्पादक हुनुभयो। उहाँले 'आनन्दभूमि' मा सम्पादक, प्रधान सम्पादक भई २० औं वर्ष सेवा गर्नुभयो। यसरी नै धर्मकीर्ति विहारबाट प्रकाशित हुने 'धर्मकीर्ति' मासिकमा पनि उहाँ शुरुवात देखि भ्रण्डै २० वर्ष देखि वर्तमानसम्म प्रधान सम्पादकको रूपमा सेवा गरीरहनु भएको छ, साथै उहाँले स-साना बुद्धधर्म र दर्शन सम्बन्धी ७० भन्दा बढी पुस्तक प्रकाशन गर्नु भै सकेको छ।

हाल श्रीघः विहार र बनेपाको ध्यानकुटी विहारमा बस्नुहुने भिक्षु अश्वघोष महास्थविर ले बनेपास्थित दछुटोलमा 'ध्यानकुटी विहार' २०२८ सालमै निर्माण गर्नुभयो। २०३८ सालमा भिक्षु मैत्री, दिवंगत द्वारिकादास श्रेष्ठ र उपासिका रत्नमाया शाक्य (अ.धर्म रक्षिता) को सहयोगले क्षेत्रपाटी-ढल्कोमा 'संघाराम भिक्षु तालिम' स्थापना गरी नेपालको पुनर्जागरित बुद्ध शासनमा पहिलोपटक श्रामणेर-भिक्षु तालिम केन्द्रको प्रारम्भ गर्नुभयो। उहाँकै शब्दमा उहाँको तालिम मिशन सोचेभैं सफल हुन नसकेपछि ध्यानकुटी विहारमा पनि तालिम केन्द्रलाई निरन्तरता दिने प्रयास भयो। वर्तमान नेपालमा सबैभन्दा बढी शिष्य हुने उहाँ श्रद्धेय भन्तेका शिष्यहरू अधिकांश श्रीलंकाबाट अध्ययन गरेका छन्। अहिले उहाँका शिष्यहरूले सक्दो बुद्धशासनिक क्षेत्रमा क्रिया कलापहरूलाई अगाडि बढाइराखेका छन्, जुन उहाँको लागि धर्मप्रीतिको विषय भएको छ। उहाँ म्यानमार सरकारबाट अगमहासद्धम्मजोतिकध्वज उपाधिबाट विभूषित हुनुहुन्छ नेपालमा ४६ सालको जन आन्दोलन पछि राष्ट्रिय सभामा पनि दुई वर्ष माननीय हुनुहुने उहाँ एमालेको नौ महिना शासनमा लुम्बिनी विकास कोषका उपाध्यक्ष हुनुभयो भने वर्तमान अवस्थामा उहाँ धर्मोदय सभाका सम्मानित अध्यक्ष हुनुहुन्छ। यसरी नै ध्यानकुटी विहारमा मेत्तासेन्टरको सकृयतामा सञ्चालित बाल आश्रममा पनि उहाँले अभिभावको भूमिका निभाइरहनु भएको छ। प्रब्रजित-श्रामणेरहरूलाई तालिम गर्दै धेरै अनुभव संगालेका उहाँ त्यसबाट थकित भई गृहस्थ अनाथहरूलाई तालिम गर्ने कार्यमा ७७ वर्षीय यो उमेरमा पनि साताको दुईपटक बनेपा पुगीरहनु हुने उहाँ पूजनीय गुरुलाई गुरु पूर्णिमाका दिन सुस्वास्थ्य एवं दीर्घायुको कामना !

पृथ्वी बनेस् स्वर्ग हाम्रो

□ डा. गणेश बहादुर ठाली

मानिसहरू भन्छन्- यस लोकमा अनित्यता छ, असत् छ, सत् छैन, अन्धकार छ, अज्ञान छ, प्रकाश छैन, ज्ञान छैन, त्यसैले कोही अदृश्य शक्तिलाई प्रार्थना गर्छन्- मलाई अर्कै संसारमा लैजाऊ जहाँ नित्यता छ, ज्ञान छ, अमरत्व छ । मानिसहरू चाहन्छन् स्वर्ग- जहाँ अनन्तकाल सम्म सुखभोग गर्न सकियोस्- यसको अर्थ हो जहाँ जहिले पनि जवानी होस्, जहिले पनि सुन्दर पुरुष वा स्त्रीसँग सहवास गर्न सकियोस्, जहाँ मीठो-मीठो खाने कुराहरूको अक्षय भण्डार होस्, जहाँ कर्णप्रिय मधुर संगीत गुंजायमान होस्, जहाँ सदावहार बसन्त ऋतु होस्, हावामा सुगन्ध फैलिरहोस् अन्धकार कहिल्यै नहोस्, इत्यादि । इत्यादि ।

मानिसहरूको सुख चाहनाको कुनै अन्त हुँदैन, त्यसैले सर्व मनोकामना पूर्णहुने स्वर्गको कल्पना गर्छन् । बानी बिग्रेका केटाकेटीले जस्तै हामीले आफूसँग भएको संसारलाई फ्याँकी त्यस्तो संसार(स्वर्ग) को लागी बिलौना गर्छौं जुन हामीसँग छैन । त्यसैमा अपार आनन्द देख्छौं ।

हामी अर्को लोकमा अपार आनन्द पाउने कल्पना गर्छौं- यो हाम्रो भ्रम मात्र हो । कल्पना गरौं त्यो संसार जहाँ अनित्यता छैन सबै जडवत् अचल छ, जहाँ न कोई जन्मन्छ, हुर्कन्छ, बढ्छ, मर्छ, सबै अजम्बरी छन्, जहाँ अन्धकार छँदैछैन, जहाँ अज्ञान छैन, हर प्राणी अनन्त जानी छन्, यस्तो संसार पायौं भने पनि एकैछिन पछि हामी अघाउँछौं, न्यासो लाग्न थाल्छ, किनकि यो हाम्रो

संसारमा दुःख छ, त्यसैले सुख पनि छ, मृत्यु छ, त्यसैले अमरत्व पनि छ, अज्ञान छ, त्यसैले ज्ञान पनि छ, एकैछिन पछि हामी यसै संसारमा फर्कन चाहन्छौं ।

सत्य कुरो त यो हो कि हामीसँग एउटै मात्र संसार छ- जो हाम्रो यो संसार हो । हामीले राम्रो काम गर्यौं भने यही संसार राम्रो बन्छ, नराम्रो काम गर्यौं भने यही संसार नराम्रो बन्छ, हामी जे गर्छौं त्यही अनुसार हामी हुन्छौं, हाम्रो भाग्य हामी आफै बनाउँछौं ।

हामी भन्छौं यो संसार अनित्य छ, परिवर्तन शील छ, विश्वभरमा कुनै यस्तो विन्दू छैन जहाँ परिवर्तन नहोस्, अनित्यता नहोस् । नित्यताको चाहना नै किन गर्ने जो छँदै छैन ? हामी भन्छौं- यहाँ जन्म, जरा, व्याधि, मृत्यु छ, जन्मसँगै हामीले जरा व्याधि र मृत्युलाई साथ लिई आइसकेका हुन्छौं फेरी यसको लागि शोक किन ? जीवनवृत्त पूरा गर्दै विकास हुँदैजाने प्रकृतिको नियम हो, यसमा दुःख मान्नु पर्ने किन ? अनित्यतामा जहिले पनि प्रिय-वियोग र अप्रिय संयोग त भइने रहन्छ, मनका इच्छाहरू सबै कसैको पनि पूर्ण हुँदैन, यो जान्दा जान्दै पनि अपशोच के को लागि ?

हाम्रो यस सुन्दर संसारलाई अनित्यताले विकृत बनाएको छैन, दुःखमय बनाएको छैन, यसलाई विकृत र दारुण दुःख तप्त त बनाएको छ, हामी भित्रकै पाशविक प्रवृत्तिहरूको कारण सल्किएको स्वार्थ-संघर्षको आगोले ! आदिम कालदेखि जङ्गली राज्यको अवस्थादेखि, हामी

**Peace of the world is based on
peace in the family**

World Distribution Nepal Pvt. Ltd.

P.O. Box : 11291, Siddhi Bhawan, Kathmandu, Nepal

Tel : 4243706, 4246234, 4255088, 4263600, Fax : 977-1-4243726,

E-mail: bishwa@ccnep.com.np

भिन्न उब्जेका पाशविक प्रवृत्तिहरूको कारण समाजमा जति पनि विसंगति, विसमता, अनाचार, दुराचार, अत्याचार, भ्रष्टाचारको आगो दन्कदै गइरहेको छ । त्यही आगोको रापले पोलेर यो संसार दुःखमय बनेको छ । हाम्रै पाशविक मनोवृत्तिहरूको कारण समाजका द्वन्द्वात्मक स्थिति सृजना भएको छ- उँच-नीच, शक्ति सम्पन्न-शक्तिहीन, हुने खाने-नहुने नखाने, मालिक-नोकर, शोषक-शोषित, पूँजीवाल-ज्यालादार, आदि, आदि । यस्तै विसम स्थितिको कारण मान्छेले समदृष्टि हराए, मैत्री-करुणा भावनाहरू हराए, अरुलाई, आफैँ सहोदरहरूलाई समेत आफू सरह देखे दृष्टि हराए, अनि मोहले अन्धा बनी, आफ्नो र आफ्नो परिवारको सुखको लागि अरुलाई दुःखदिन सन्ताप दिन, शोषण गर्न कोही चुकेनन्, बलियाको राज्य भयो, अज्ञानी र अहंकारी बनी संघर्ष गरे, आफ्नो सुखको लागि बलियाले निर्धोलाई मानवाधिकार र स्वतंत्रताको मीठो संज्ञा दिँदै बलि दिए- यो क्रम सदियौँ देखि अहिलेसम्म पनि यथावत चलीरहे कै छ ।

हामीले कुरूप र दारुण दुःखमयी बनाइ राखेको यस धरतीलाई सुखमय बनाउन हामी नै सक्छौँ- हामीले व्यक्तिगत मोह र अहंकारलाई उल्टाएर सबै प्रतिको प्रेम, मैत्री र करुणामा रूपान्तर गर्नु परेको छ, सबै जीवन एकै हो (all life is one) भन्ने सत्यलाई हृदयंगम गर्नु परेको छ, सबै मिली सबैको भलोको लागि काम गर्न सिक्नु परेको छ, पुराना पाशविक मनोवृत्तिको स्थानमा मानवीय गुणहरूले भरनुछ ।

पाशविक प्रवृत्तिहरू माथि विजय पाउनु त्यति सजिलो काम अवश्य पनि होइन, किनभने आफ्नो जीवन विकास क्रमको करीव १८ लाख वर्ष जति मान्छे जातिले जङ्गली बर्बर अवस्थामा रही आर्जेका यी प्रवृत्तिहरू हुन् । थोरै प्रयत्नले मात्र यी प्रवृत्तिहरू हराई मैत्री करुणा जस्ता अमूल्य प्रवृत्तिहरू अरुलाई आफू सरह देखे समदृष्टि उब्जने भए, करीब ६००० वर्ष जति अघि हाम्रा धर्म प्रचारक ऋषि मुनिहरूले र धर्मका गुरुहरूले जति पनि प्रयत्नहरू गरे त्यसबाट सबैको हृदय परिवर्तन भै सक्थ्यो होला । तर धर्म प्रचारको बावजूद संसारमा खतरनाक द्वन्द्वात्मक स्वार्थ-संघर्षको स्थिति किन रह्यो यसबारे गम्भीरता पूर्वक सोच्नु पर्ने स्थिति आइरहेको छ ।

वास्तवमा आजको यथार्थ के छ भने एकातिर त हाम्रा धर्महरू छन् जसले हामीलाई असल चरित्रवान बन्न, अरुलाई आफू सरह नै ठानी कुशल व्यवहार गर्न र मैत्री करुणादि मानवोचित गुणहरू प्रदर्शन गर्न आह्वान गर्दैछन्, अर्कातिर यो हाम्रो पाशविक मनोवृत्तिहरूको संगसंगै विकास हुँदै आएको हाम्रो समाज छ, जसलाई हामी उही पुरानो जङ्गली राज्यको आधुनिक संस्करण मात्र मान्न सक्दछौँ जुन समाजमा राम्ररी बाँच्न पनि हामीलाई उही पाशविक मनोवृत्तिहरूको दरकार पर्दछ । त्यसकारणले हाम्रो नैतिक शिक्षा एकातिर छ भने व्यवहारिक शिक्षा अर्कातिर मोडिएको छ ।

त्यसकारण यदि हामीले यसै धरतीलाई स्वर्ग बनाई बस्ने हो भने, आफ्ना पाशविक प्रवृत्तिहरूलाई मानवोचित प्रवृत्तिमा बदल्नुको साथ-साथै हाम्रो समाजको संरचनामा पनि सबै मिली परिवर्तन ल्याउनु पर्दछ, यसर्थ कि यस्तो एउटा समाज बनोस्, जहाँ मानिस-मानिसको बीचमा स्वार्थ संघर्षको आगो नदन्कोस्, जहाँ एकले अर्काको धनमाल माथि लोभ डाह वा इर्ष्या गर्नुपर्ने अवस्था नै नआओस्, जहाँ जतिपनि जीवन गुजार्न आवश्यक सुविधाहरू छन्, ती कुनै एक थरी मानिसहरूको मात्र एकाधिकारको विषय नभै सबैले आवश्यकता अनुसार भोग चलन गर्न पाइयोस्, जहाँ आफू र आफ्नो परिवारको जीवन सुख पूर्वक बिताउनको लागि मानिसहरू सकी नसकी अनेकानेक कुकर्म गरी सम्पत्ति थुपार्न आवश्यक नहोस्, जहाँ मानिसहरू आफूलाई जस्तै अरुलाई ठानी मैत्री र करुणापूर्ण दृष्टिले हेरी व्यवहार गरोस्, यस्तै समाजमा मात्रै मान्छेहरू धार्मिक बन्न सक्नेछन्, अनि धरतीमै स्वर्ग बनाई बस्न सक्ने छन् ।

भनिन्छ, आवश्यकता नै आविष्कारको जननी हो । यसप्रकारको समाजको आवश्यकता हामी सबैले महशूस गरेमा र हामी आफैँमा मानवीय मनोवृत्तिहरूको विकास गर्न हामी लालायित रहेमा एक दिन हामी सबै यस प्रकारको भू-स्वर्ग सृष्टि गर्नमा लाग्ने छौँ र सफल पनि हुने छौँ ।

शुभमस्तु । सबैको तंगल होस् ।

धर्म निरपेक्षताको आवश्यकता : एक चिन्तन

□ तिलकमान गुभाजू, पोखरा

अहिले मुलुकभरि संविधान संशोधन गर्ने कि संविधान सभाको निर्वाचन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा चर्चा परिचर्चा भैरहेछ। त्यसबारे जनतामा जिज्ञासा पनि बढ्दै गएको छ। त्यसको साथै मुलुकलाई फेरी "हिन्दू अधिराज्य" नै राख्ने कि "धर्म निरपेक्ष" बनाउने भन्ने बारेमा पनि उत्तिकै छलफल र विचार विमर्श शुरू भएको छ। २०४६ सालमा देशमा एउटा परिवर्तन आएको हो। तर विगत सात वर्षदेखि नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादीले सशक्त जनयुद्ध गरेपछि देशले फेरि एक पटक कोल्टे फेरेको छ। शान्ति वार्ताका लागि सरकार र माओवादीबीच युद्ध विराम भएको छ। वार्ता अधि बढाउन दुबैले संयुक्त रूपमा आचार संहिताको निर्माण गरेका छन्। वार्ता पनि शुरू भएको छ। यस स्थितिमा "हिन्दू अधिराज्य" र "धर्म निरपेक्षताको" विषयमा सोच्नु सामयिक हुन्छ।

यस्तो विषयमा सोच्दा हामी पूर्वाग्रह रहित हुनु पर्दछ। देशमा ठूलो परिवर्तन आएको बेलामा त्यसलाई आत्मसात गर्नका लागि हाम्रो चिन्तन, मनन र दृष्टिकोण निकै ब्यापक र फराकिलो हुनु पर्दछ। हाम्रो मान्यता र धारणामा परिवर्तन आउनु पर्दछ। मन र मस्तिष्क खुल्ला हुनु पर्दछ, नयाँ र नौलो कुरा ग्रहण गर्नसक्ने किसिमको हुनुपर्दछ। जति ठूलो जहाज ल्याउनु छ, उति ठूलो विमानघाटको आवश्यकता पर्दछ। सानो विमान घाटमा

ठूलो जहाज अवतरण गराउन खोज्दा दुर्घटनाको संभावना बढी रहन्छ। हाम्रो देशमा बराबर राजनैतिक दुर्घटना भएको यस्तै कारणले गर्दा पनि हो।

अन्यत्र हेरौं भने कतिपय देशले क्रान्ति पछि आफ्नो नाम परिवर्तन गरेका छन्। भाषा र लिपि परिवर्तन गरेका छन् र धर्म परिवर्तन गरेका छन्। यो ज्यादै उल्लेखनीय कुरा हो। क्रान्तिको सन्दर्भमा त्यसरी परिवर्तन गर्दा मुख्यतया तीनवटा कुरामा ध्यान पुर्याउनु पर्दछ। हाम्रो लागि सबभन्दा ठूलो कुरा हाम्रो राष्ट्र हो, राष्ट्रियता हो र शहीदको रगतले ल्याएको स्वतन्त्रता हो। त्यसकारण हामीले जे गछौं, त्यसले हाम्रो राष्ट्र र राष्ट्रियतालाई मजबूत पार्नु पर्दछ, पृष्ठपोषण गर्नु पर्दछ र प्राप्त स्वतन्त्रतालाई अरू उदार र निर्वाध पार्नु पर्दछ। तर प्रस्तुत विषयमा नेताहरूले पनि आफ्नो हृदय खुल्ला गरी उदारता देखाएको देखिँदैन।

जनगणनाको सरकारी तथ्याङ्क हेर्दा धेरै नेपालीले हिन्दूधर्म अपनाएको देखिन्छ। व्यक्तिगत रूपले कसले के धर्म मान्छ, त्यो उसको निजी कुरा हो, उसको स्वतन्त्रताको कुरा हो। त्यसमा केही भन्नु छैन। राज्यले नै जब कुनै धर्मलाई अङ्गीकार गर्न खोज्छ, तब त्यो सबैको चासो र सम्बन्धित विषय बन्दछ। त्यसो भन्यो भनेर कसैले चित्त दुःखाउनु वा आपत्ति जनाउनु हुँदैन।

जसले शील (धर्म) बुझेको छ, तर प्रयोगमा ल्याउँदैन, ऊ त्यो मान्छे सरह हुन्छ

जसले बत्ति बाल्छ र आँखा चिम्लिन्छ।

Shrestha Oil Distributors

Pasupati Wool Works Pvt. Ltd.

595, Battisputali Sadak, Ktm-9, Nepal

P.O. Box : 9008, Tilganga, Kathmandu,

Tel : 4483981, 4490067, Fax : 977-1-4474193

E-mail : aksth@wlink.com.np

त्यसको लागि लेखक क्षमा याचना गर्दछ। त्यसमा पनि यस लेखमा जे चर्चा गर्न खोजिएको छ, त्यो व्यक्तिले मात्र हिन्दूधर्मको नभै हिन्दू अधिराज्यको सम्बन्धमा हो। हिन्दूधर्म र हिन्दू अधिराज्य बेग्ला बेग्लै विषय हुन्।

नेपालको संवैधानिक विकास क्रममा हिन्दू अधिराज्यको कुरा खोजियो भने त्यो अवधारणा २००७ सालको आन्तरिक संविधानमा पनि पाइँदैन र २०१५ सालको संविधानमा पनि भेटिँदैन। निरंकुश पञ्चायती व्यवस्था बलात् लादिएको त्यो कालरात्रीमा निर्मित पञ्चायती संविधानले पहिले पटक देशलाई हिन्दू अधिराज्य घोषणा गरिएको थियो। २०४७ सालमा संविधान निर्माण आयोगले जनभावना अनुसार तयार गरेको मस्यौदामा पनि त्यो कुरा थिएन। तर त्यस बेलाको अन्तरिम मन्त्री मण्डलले मस्यौदामा हिन्दू अधिराज्य हुनेगरी शिफारीस गरेकाले वर्तमान संविधानमा पनि त्यो पञ्चायतको अवशेष रहन गएको हो।

संविधान निर्माण आयोगले खुल्लारूपमा सुझाव संकलन गरी तैयार गरेको संविधानमा "हिन्दू अधिराज्य" नरहनु तर मन्त्रिपरिषदको बन्दकोठा भित्र गरिएको शिफारीसमा त्यो उल्लेख हुनु नै रहस्यमयी कुरा हो। त्यसमा पनि अन्तरिम मन्त्री मण्डलमा नेपाली कांग्रेस र वाममोर्चाको वर्चस्व रहेको थियो। कांग्रेसको विधानमा पनि देशलाई हिन्दू अधिराज्य बनाउने कुरा छैन भने वाम मोर्चा या कुनै पनि कम्युनिष्ट पार्टीको विधानमा पनि त्यो उल्लेख छैन। खुल्ला रूपमा कुनै पनि पार्टीको प्रतिबद्धता नभएको त्यो हिन्दू अधिराज्यको अवधारणालाई संविधानमा घुसाउनु पार्टीगत हिसावले त्यो तिनीहरूको पराजय हो भने अरुले त्यसलाई तिनीहरूको इमानको अभाव पनि भन्ने गरेका छन्। अप्रत्याशित, अनपेक्षित र अपभ्रष्ट त्यस्तो हुनु प्रतिगमनकारीहरूको एउटा चाल, एउटा षडयन्त्र र विदेशी चलखेलको परिणाम पनि हुनसक्छ। यस्तोमा नागरिक समाज लगायत सम्बद्ध सबै पक्ष सजग र सर्तक हुनुपर्दछ।

हिन्दू भन्ने शब्द कसरी बन्थो, के भएर बन्थो र हाम्रो देशमा त्यो कहिले देखि पैठारी भयो भन्ने एक खोजी र अध्ययनको विषय हो। तर हाम्रो राष्ट्र र राष्ट्रियताका सन्दर्भमा सोच्दा यति त प्रष्ट भन्न सकिन्छ कि त्यो नेपाली माटोमा उब्जेको होइन र नेपाली परिवेशबाट उत्पन्न भएको पनि होइन। त्यसैले त्यो

शब्द हाम्रो राष्ट्र र राष्ट्रियताका सन्दर्भमा खरो उत्रन पनि सक्दैन, त्यसले हाम्रो राष्ट्रियतालाई पृष्ठपोषण पनि गर्दैन र नेपाल, नेपाली र नेपालीत्वसँग मेल पनि खाँदैन, म्याचिड पनि गर्दैन।

राष्ट्रियताको यत्तिको बोलवाला भएको बेलामा हामीले हरेक कुरामा गम्भीर हुनु पर्दछ। पहिलेदेखि मान्दै आएको भनेर पनि हुँदैन र पुरानोको मोहमा नतमस्तक भै विवशता जाहेर गर्नु पनि हुँदैन। त्यस्तो प्रवृत्तिले क्रान्ति पनि आउँदैन र आधुनिकतामा पुग्न पनि सकिँदैन। हामीले क्रान्ति र आधुनिकताको कुरा गर्दा आमूल परिवर्तन गर्ने हिम्मत गर्न सक्नुपर्दछ। राष्ट्र र राष्ट्रियताको कुरागर्दा पनि जरैदेखि सोच्न सक्नुपर्दछ। वास्तवमा राष्ट्रियतारूपि घर निर्माण गर्दा प्रयोग हुने ढुङ्गा, माटो, इँटा, काठ आदि सबै हाम्रै राष्ट्र भित्रको भएमा र त्यसलाई सिंगार्ने, डिजायन, कलाकौशल आदि पनि आफ्नै भएमा नै यथार्थ अर्थमा त्यो हाम्रो राष्ट्रिय घर हुनसक्दछ। विदेशबाट पैठारी गरिएको भाषा, धर्म संस्कार, संस्कृति, सम्बन्धरूपि जग खम्बाहरू राखेर निर्माण गरिएको घरलाई हाम्रो राष्ट्रिय घर भन्नु कस्तिको उपयुक्त हुन्छ, राष्ट्रियताको नारा यत्ति चर्केको बेलामा सबै राष्ट्रवादी नेपालीले गम्भीर किसिमले सोच्नु पर्दछ। प्रस्तुत विषयमा पनि राष्ट्र, राष्ट्रियता र स्वतन्त्रतालाई सर्वोपरि राखी निर्णय गर्नु पर्दछ भन्ने लेखकको आग्रह हो।

वास्तवमा राज्यको कुनै धर्म हुँदैन। त्यसले यो धर्म मान्छु र त्यो धर्म मान्दिन पनि भन्दैन र यसरी मान्छु र त्यसरी मान्दिन पनि भन्दैन। यो धर्म मान्नु पर्दछ र त्यो धर्म मान्नु हुँदैन पनि भन्दैन। त्यसैले राज्य जहिले पनि धर्म निरपेक्ष नै हुन्छ। यही वास्तविकतालाई अवबोध गरेर नेपाललाई धर्म निरपेक्ष घोषणा गर्नु आजको आवश्यकता हो।

संविधानले देशलाई हिन्दू अधिराज्य घोषणा गरेकोले संविधानमा बहुजातीय र बहुभाषिक देश मात्र भनिएको छ। बहु धार्मिक भन्न सकेको छैन। नेपाल निश्चय नै बहुधार्मिक देश हो। यो एक वास्तविकता हो। तर यो वास्तविकतालाई समेत उल्लेख गर्न नसक्नु धर्म सापेक्ष गर्न खोज्दाको संकीर्णता हो। हिन्दू अधिराज्य घोषणा गरिएको कारणले देश र जनता वास्तविकता देखि कति पर पुगे, नेताहरू र नीति निर्माताहरू कति

संकीर्ण भए भन्ने यो एक प्रमाण हो । यही प्रमाणको आधारले सोच्दा पनि हामीले देश र समाजलाई आधुनिकता तिर किन डोर्याउन सकेनौं भन्ने प्रष्ट हुन्छ ।

नेपाल हिन्दू अधिराज्य हुनु र छिमेकी विशाल देशको नाम पहिलेदेखि हिन्दूस्थान रही आएकोले सार्वभौम सत्ता सम्पन्न यी दुई देशको भिन्नता पनि कतिपयले गर्न नसकेको तीतो अनुभव हामीले बेला मौकामा गर्नु परिरहेको छ । हिन्दू अधिराज्य भएको कारण नेपाल हिन्दूस्थानी धर्म गुरुहरूको एकातिर खुवाभै भएको छ भने अर्कोतिर धार्मिक उपनिवेश भै भएको छ । ती दुवै स्थिति स्वतन्त्र नेपालको लागि उचित होइन ।

हिन्दू अधिराज्य नेपाल हुनु तर हिन्दूधर्मका आधिकारिक व्याख्याताहरू सबै हिन्दूस्थानी नागरिक भएकाले पनि बेला मौकामा नेपालले अष्टयारो स्थितिको सामना गर्नु परिरहेछ । भन्न त विद्वानहरूले धर्ममा राजनीतिक सीमाना या राष्ट्र र राष्ट्रियता पर्खाल बन्न सक्दैनन् भनेर भन्ने गर्दछन् । आफ्नो स्वाभिमानलाई भुलिदिउँ भने केही हदतक त्यो बनाई उचित पनि देखिन्छ । तर त्यस्तो पर्खाल नेपाल र नेपालीले होइन, स्वयं हिन्दूस्थानी धर्माधिकारीहरूले लगाएकोमा इतिहास साक्षी छ ।

श्री ५ वीरेन्द्रबाट नेपाललाई शान्ति क्षेत्र घोषित गरियोस् भनी राखिबक्सेको प्रस्तावप्रति उनीहरूको रवैया हेर्यौं भने पनि स्थिति प्रष्ट हुनेछ । त्यो प्रस्तावलाई बौद्ध देशहरू, इसाई र मुसलमान देशहरू तथा तत्सम्बन्धी संघ संस्थाहरूले स्वागत, समर्थन जनाएका थिए । छिमेकी देश हिन्दूस्थान नै एक त्यस्तो देश रहयो जसले शान्ति क्षेत्रको समर्थन गरेन । त्यहाँको सरकारले समर्थन नगर्नुको आफ्नै राजनैतिक आदि कारण हुन सक्छ, त्यो हामीले महशूस गर्न सक्छौं । तर त्यहाँका हिन्दूसंघ संस्था र धर्माधिकारीहरूले समर्थन नगर्नुको कारण के हो ? त्यो प्रष्ट छ, त्यो कारण उनीहरूको राष्ट्र र राष्ट्रियता हो । अन्यथा हिन्दू सम्राटद्वारा आह्वान गरिबक्सेको, हिन्दू अधिराज्यलाई शान्ति क्षेत्र घोषित गर्ने कुरा उनीहरूलाई किन पाच्य भएन ?

त्यतिमात्र होइन त्यसबेला नेपालको प्रतिष्ठाको विषय भएको त्यो शान्ति क्षेत्रको प्रस्ताव नेपालमा सम्पन्न भएको विश्व हिन्दू महासम्मेलनमा पनि पारित हुन नसकेको तीतो अनुभव नेपालीहरूसँग छ । हिन्दू सम्राटद्वारा उद्घाटित हिन्दू अधिराज्यमा सम्पन्न भएको हिन्दू

अधिराज्यलाई शान्ति क्षेत्र बनाउने प्रस्ताव पारित नहुनु दुर्भाग्यको कुरा हो । हिन्दू अधिराज्यका कारण हामी आफ्नै देशमा के कति मान मर्दन गरिएर बस्नु परेको छ भन्ने त्यो पनि एक प्रमाण हो ।

हिन्दू अधिराज्यका कारणले गर्दा आफ्नो स्वाभिमानमाथि हामीले धेरै पटक धेरै चोट सहेर बस्नु परेको छ । एकताका नेपालका आराध्यदेव पशुपति नाथका हिन्दूस्थानी नागरिक मूल भट्टलाई हटाई नेपाली नागरिक नै राख्नु पर्ने आवाज निस्क्यो । नागरिक समाजदेखि १२६ जना सांसदहरूले समेत हस्ताक्षर गरेर विन्ती पत्र चढाए । तर त्यसलाई हटाउन सकिएन । त्यो के को प्रतीक हो, त्यो हामीले बुझ्नु पर्दछ ।

पशुपति क्षेत्रको विकास गर्नु सबै नेपालीको उत्कट चाहना हो । तर आर्थिक अभावले गर्दा त्यहाँ अपेक्षित विकास हुन सकेको छैन । पशुपतिमा पर्याप्त आम्दानी हुन्छ भन्ने अनुमान छ । त्यहाँ भएको आम्दानीको ४० प्रतिशत पशुपति क्षेत्रको विकासमा लगाउने र ६० प्रतिशत मूलभट्ट र अरुहरूले लिने नियम बन्यो । तर त्यो पनि त्यहाँ लागू गर्न सकिएन । अनुनय विनय गर्दा पनि पशुपति विकास कोषले त्यो रकम पाएको छैन । आफ्नै आराध्यदेवता भएको ठाउँमा पनि नेपालीहरू त्यसरी निर्वल, निमुखा र निस्तेज भएर रहन बाध्य हुनु लज्जाजनक कुरा हो । वाह्यदेशका धर्म गुरुहरूबाट हामी आफ्नै देशमा के कति शोषित, पीडित र उपेक्षित छौं भन्ने यस्ता धेरै उदाहरण छन् । अब संविधान संशोधन गर्दा वा नयाँ संविधान निर्माण गर्दा यी सबै कुरालाई हृदयंगम गरिनु नितान्त आवश्यक छ ।

देश धर्म निरपेक्ष हुनु सबै जात, जाति, भाषा भाषी र धर्मावलम्बीहरूको साझा देश रहनु हो । सबैले हाम्रो देश भन्ने अवसर पाएमा देशप्रेमको भावना बढ्छ र राष्ट्र र राष्ट्रियता मजबूत र दरिलो हुन्छ ।

धर्मनिरपेक्ष भएमा संविधानले सबै धर्मावलम्बीहरूलाई समान अवसर दिएको प्रत्याभूति हुन्छ । धर्मनिरपेक्ष भएमा धार्मिक स्वतन्त्रता व्यवहारमा परिलक्षित हुन सक्छ । राष्ट्र र राष्ट्रियताको भावना प्रस्फुटन हुन्छ । धर्मनिरपेक्ष भएमा समाजमा विद्यमान अन्धविश्वास र धर्मभिरूपन हट्न सक्छ र धर्मनिरपेक्ष भएमा देश र जनतामा आधुनिक र वैज्ञानिक सोच विचार प्रस्फुरण हुन सक्छ । समग्रमा देशको विकास हुन सक्छ । त्यसैले देशलाई अब हिन्दू अधिराज्य होइन, धर्म निरपेक्ष बनाउनु पर्दछ ।

अभिसंस्कारित मन

□ आचार्य श्रीधर राणा

हामीले अनित्यलाई नित्य, दुःखलाई सुख आदि देख्ने/अनुभव गर्ने/ठान्ने किन गरिरहेका छौं त ? भन्ने सन्दर्भमा सरल उत्तर यो हो कि हाम्रो-मन दुःखलाई सार्वजनीन दुःखको (Universal Suffering) रूपमा र संस्कार धर्म आदि नै दुःख हुन् भन्ने देख्ने/अनुभव गर्न/ठान्ने अभिसंस्कृत भएको छैन । मनले जे जे देख्ने/सुन्ने/अनुभव गर्ने/जान्ने प्रोगाम पाएको छ, त्यही त्यही मात्र देख्ने/सुन्ने/जान्ने गर्दछ ।

सुप्रसिद्ध आर्ट मनोवैज्ञानिक जेरोम ब्रुनर (Jerome Bruner) को एउटा कहलिएको प्रयोगले के प्रमाणित गर्छ भने मनले जे देख्ने अपेक्षा राख्छ त्यही नै देख्छ, या जे देख्ने अभिसंस्कृत भएको हुन्छ त्यही नै देख्छ न कि त्यहाँ बाहिर जे छ त्यो । त्यस प्रयोगमा मानिसहरूलाई धेरै तासहरू एक पछि अर्को गर्दै तीव्र गतिमा देखाइयो । हामी सबैलाई थाहा छ कि हुकुमहरू सबै कालो हुन्छन् र पान या ईट सबै राता हुन्छन्, तैपनि त्यो प्रयोगमा भने हुकुम (Club) रातो र पान (Hearts) कालो राखिएको थियो । प्रयोगको अन्तमा सबैलाई सोधियो कि "तपाईंले के के को कुन तास देख्नुभयो ?" सबैले "रातो पान (कालो होइन) र कालो हुकुम (रातो होइन) देख्यौं" भने । उक्त प्रयोग धेरै पटक दोहोर्याउँदा पनि त्यही उत्तर आए ।

हाम्रो मन पहिले देखि नै रातो पान र कालो हुकुम देख्नको लागि अभिसंस्कृत भइसकेको (संस्कार) ले गर्दा यसले स्वतः नै उक्त तथाकथित 'गलत' सूचनालाई

पनि सच्याउँछ र तथा कथित 'ठीक' तरीकाले देख्न पुग्छ । त्यस्तै हाम्रो संस्कारले गर्दा त्यही आकृतिलाई सन्दर्भ अनुसार मिलाएर कहिले "13" र कहिले "B" देख्ने काम यो मनले गर्छ । जस्तो:

A
12 13 14
C

यहाँ पनि हामीले, आफूले देख्ने अपेक्षा गरेको कुरा मात्र देख्छ । देख्ने अपेक्षा भन्नाले जे देख्ने अभिसंस्कृत भएको हो त्यही देख्ने भनिएको हो । हामीले सधैं नयाँ कुरालाई आफ्नो निजी पुरानो संस्कारबाट पुनर्गठन गर्छौं (Remodel) र आफूले अपेक्षा गरे अनुसार नै देख्ने गर्छौं ।

यो तलको तस्वीरमा हामीले एउटा कोठामा साना महिला र एउटा ठूलो मानिस देख्छौं । यो कुनै फोटोग्राफिक ट्रिक होइन । यदि कसैले सान् फ्रान्सिस्कोको त्यो साँच्चिकै अन्वेषणालयको उक्त कोठालाई हेर्नुभयो भने ठ्याक्कै यही फोटोमा जे देखिन्छ त्यस्तै नै देखिन्छ । यो फोटोले हाम्रो मनको विषयमा धेरै कुराहरू सिकाउँछ । हाम्रो मन सबै कोठाहरू ऋजुरेखीय (Rectilinear) हुन्छन् भन्ने विश्वास गर्नको लागि अभिसंस्कृत भएको हुन्छ । जस्तै □ या □ या □ तर हामीले कोठाको कुनै भाग पनि □ या □ या □ या □ इत्यादि आकारका होला न भन्ने त अपेक्षा नै गरेका हुँदैनौं ।

हाम्रो अतीतको इतिहास (संस्कार) ले कहिल्यै पनि बाङ्गो टिङ्गो र अनियमित आकारको लम्बाई, चौडाई, उचाई र छत भएका घरहरू देखेका छैनौं । बरु हामीले

With best complements of

बैंक अफ काठमाण्डौ लिमिटेड

Bank of Kathmandu Ltd.

New Road, P.O. Box : 9044 Kathmandu, Nepal
Tel : 4231556, 4231557, 4231558, 4231674, 4231575,
Fax : 4223279, Tlx : 2820 BOK NP
SWIFT : BOKLNPKA, E-mail : moti@bok.com.np

अग्लो मानिस, पुड्की केटी त देखेका छौं त्यही भएर जव हामीले यो विकृत आकारको कोठा (या त्यसको तस्वीर) देख्छौं तव त्यसलाई 'विकृत कोठा' कै रूपमा देख्नुको बदला स्वतः सिद्धै यसलाई ऋजुरेखीय कोठाकै रूपमा देख्छौं, बरू मानिस र स्वास्नी मानिसलाई अत्यधिक ठूलो र अत्यधिक सानो देख्न पुग्छौं । वास्तवमा त्यो कोठाको स्वास्नी मान्छे उभिरहेकोतिर भएको पर्खाल लोग्ने मानिस उभिएतिर भएको पर्खाल भन्दा अग्लो छ । परन्तु हामीले त्यस्तो देख्न नसकेर स्वास्नी मानिसलाई पुड्की र लोग्ने मानिसलाई अग्लो बनाएर उक्त असहज परिस्थितिलाई सन्तुलनमा ल्याउँछौं ।

यी सबै दृष्टान्तहरूले देखाउँछन् कि बाहिर जे छ (जगत) त्यसको यथार्थ अनुभूति हामीले गर्दैनौं बरू हामीले ती बाहिरका विभिन्न शक्तिका दृष्यपटहरू (Imagary Patterns) र हाम्रो आफ्नै चित्तमा भएका विभिन्न व्यक्तिगत, (१) सांस्कृतिक, ऐतिहासिक कुराहरूमा आधारित संस्कारहरू (Conditionings), (२) परिसीमा (Limitations) र (३) छनौट (Selections) हरूबाट एउटा आफ्नो जगत्लाई सृजना गर्छौं । त्यसैले जनाउँछ कि हामीले आफ्ना संस्कार, परिसीमा आदिलाई परिवर्तन गर्ने हो भने हामीले आफ्नो नयाँ संसार सृजना गर्न सक्छौं ।

(१) सांस्कृतिक इतिहास-

हामी हुर्केको संस्कृति र संस्कारहरूले हामीलाई दिएका संस्कार यसभित्र, भाषा जगत्दृष्टि, सामाजिक सन्दर्भ, के ठीक, के बेठीक, भूठो, साँचो, राम्रो, नराम्रो, हामीले सिकेका सबै पछिन् । उदाहरणको लागि नेपालमा दुई जना

केटा-केटा अङ्गालो मारेर न्यूरोडमा घुम्नु कुनै बेठीक र नराम्रो ठानिदैन र सामान्य रूपमा हेरिन्छ । नेपाली कुनै व्यक्तिले पनि उक्त घटनलाई ख्याल समेत गर्दैनन् । परन्तु यदि कुनै नेपाली केटी र केटाले त्यस्तो गर्दै हिंडेको भए न्यूरोडका प्रत्येक व्यक्तिले त्यो ख्याल गर्ने र देख्ने थिए, त्यसबारे कुनै प्रतिक्रिया जनाउँथे र तिनीहरूका चालामाला ठीक छैन भन्ने सोच्न थाल्थे ।

उता यदि दुईजना केटा-केटा या केटी-केटी हातेमालो गर्दै अंगालो मारेर न्यूयोर्कको 52nd Street मा या लण्डनको अक्सफोर्ड स्ट्रीटमा हिंडेको देखेको भए प्रत्येकले त्यो ख्याल गर्थे र त्यसलाई अनौठो (Weird) को रूपमा हेर्थे र सम्भवतः त्यहाँ छेड खान (Cat calls) हुन्थे र सिट्टी बजाउने काम हुन्थ्यो र अधिकांशले उनीहरूलाई समलङ्गी (Lesbians) भनेर आश्चर्यको दृष्टिले हेर्थे होलान् । परन्तु केटा र केटी अंगालो मारेर हिंडेका भए कसैले मतलब गर्दैनन् । यसलाई सांस्कृतिक संस्कार (Cultural Conditionry) भनिन्छ ।

अब कुन चाहिं ठीक हो ? कुन चाहिं बेठीक हो त ? कुन राम्रो ? कुन नराम्रो हो ? हामीले जेलाई ठीक या बेठीक या राम्रो या नराम्रो ठान्छौं त्यो त सामान्यतया आफ्नो सांस्कृतिक अभिसंस्कार (Conditioning) का आधारमा सापेक्षिक हुन्छ- अर्थात् प्रतीत्यसमुत्पाद मात्र हो ।

त्रिरत्न शरणम ।

कृतशः

संकलन:- विजय सर्गः

सकल प्राणीमात्रया भिं जुइमा, दुःख मदुपिं जुइमा,
भय मदुपिं जुइमा व सुखपरूर्वक हवनावने फुपिं जुइमा ।

ताम्रकार हाउस

Tamrakar House

<p>The Family Store</p> <p>शुक्रपथ, येँ, फोन : ४२५९९०७, ४२५९८०७</p>	<p>Shopping Center</p> <p>पुतलीसडक, येँ, फोन : ४२४५३४८</p>
<p>फ्याक्स : ४२५९३१७</p>	

बुद्धधर्म र जातिवाद

□ डा.पानबहादुर क्षेत्री

भगवान् बुद्धका उपदेशहरू लोक भाषामा हुन्थ्यो । किनकि तथागतका उपदेशहरू सर्वसाधारणको लागि थियो । तथागतको शिक्षाको एक ठूलो विशेषता त्यसको सार्वभौमिकता थियो । वहाँले मोक्षको मार्गको आविष्कार गर्नुभयो र त्यो मार्ग सबै प्राणीहरूको लागि खुल्ला थियो । वहाँ जातिवादलाई मान्नु हुँदैनथ्यो । जन्मले कोही ठूलो र कोही सानो हुन्छ भन्ने परम्परागत मान्यतालाई वहाँले अस्वीकार गर्नुभएको थियो । वृषलसूत्र (सुत्तनिपात) मा भगवान्‌ले भन्नुभएको छ- “जन्मले कोही पनि वृषल (नीच) हुँदैन, जन्मले कोही ब्राह्मण हुँदैन । कर्मले उसलाई वृषल बनाउँछ, कर्मले ऊ ब्राह्मण हुन्छ ।” भगवान् बुद्धले चारै वर्ण (ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शूद्र) लाई शुद्ध मान्नु भएको छ । अश्वलायनसूत्रमा भगवान्‌ले भन्नुभएको छ- “हे अश्वलायन ! म चारै वर्णलाई शुद्ध मान्दछु । जातिवाद ठीक होइन ।” त्यस्तै सुन्दरिक-भारद्वाजसूत्रमा भगवान्‌ले भन्नुभएको छ- “मानिससँग उसको जाति नसोध उसको आचारण सोध ।”

त्यस्तै अग्रगण्य-सूत्र (दीघनिकाय) मा पनि सबै वर्णलाई भगवान्‌ले समानभावले हेर्नुभएको छ । सो सूत्रमा वाशिष्ठ र भारद्वाज ब्राह्मण एकदिन भगवान् बुद्धको नजिक पुग्छन् । यसरी उनीहरू आफू नजिक आएको देखी भगवान्‌ले वाशिष्ठलाई बोलाएर भन्नुभयो- “हे वाशिष्ठ ! ब्राह्मण जातिकूलबाट घरवार छाडी प्रव्रजित (सन्यासी) भएका तिमिहरूलाई के ब्राह्मणहरूले उपहास तथा निन्दा गर्दैनन् ?”

वाशिष्ठ भन्छन्- “अँ, भन्ते ! ब्राह्मणहरू हामीलाई गाली र उपहास पनि गर्छन् । आफ्ना स्वभाव अनुसार उनीहरूले हामीलाई खुब गाली गर्छन्, उपहास पनि गर्छन् यसमा कुनै कसर बाँकी राखेका छैनन् ।”

वाशिष्ठले यति भनेपछि भगवान् बुद्ध चारै वर्णमा कुशल र अकुशल प्रवृत्तिहरू हुन्छन् भन्नुहुँदै भन्नुहुन्छ- “हे वाशिष्ठ ! क्षेत्रीहरू मध्येमा पनि यहाँ कुनै-कुनै मानिस प्राणी हिंसा गर्ने, चोरी गर्ने, काममिथ्याचार गर्ने, भूटो बोल्ने, चुक्ली लगाउने, कठोर वचन बोल्ने, सम्प्रलाप गर्ने, लोभी, द्वेषी र मिथ्या धारण राख्ने गर्ने पनि हुन्छन् । त्यस्तै गरी जुन धर्म अकुशल हुन् अकुशलमा गनिने, सावद्य, सावद्यमा गनिने, असेवनीय, असेवनीयमा गनिने, अनार्य, अनार्यमा गनिने, कृष्णा (कालो), कृष्णापाकी मानिने, विज्ञहरूले निन्दा गर्ने, त्यस्ता मानिसहरू पनि क्षेत्रीहरूमा देखिन्छन् । ब्राह्मणहरू मध्येमा पनि, वैश्यहरूमा पनि र

शूद्रहरूमा पनि त्यस्ता मानिसहरू देखिन्छन् ।”

“हे वाशिष्ठ ! क्षेत्रीहरूमध्येमा पनि यहाँ कुनै कुनै मानिस प्राणी हिंसाबाट अलग भएको देखिन्छन्, चोरीबाट..., काममिथ्याचारबाट..., भूटोबाट..., चुक्लीबाट..., कटु बोलीबाट..., सम्प्रलापबाट... अलग भएको देखिन्छन् । निर्लोभी, दयालु र सम्यकदृष्टि धारणा राख्ने हुन्छन् । त्यस्तै जुन कुशल धर्म हुन्, कुशलतामा गनिने, निरवद्य, निरवद्यमा गनिने, सेवन, सेवनीयमा गनिने, आर्य, आर्यमा गनिने, शुक्ल, शुक्लपाकी, विज्ञहरूले प्रशंसा गर्ने त्यस्ता मानिसहरू पनि क्षेत्रीहरूमा देखिन्छन् । ब्राह्मणहरू मध्येमा पनि, वैश्यहरू मध्येमा पनि र शूद्रहरू मध्येमा पनि यहाँ कुनै-कुनै मानिस प्राणीहिंसाबाट अलग भएको देखिन्छन्, चोरीबाट..., सम्प्रलापबाट अलग भएको देखिन्छन्, निर्लोभी, दयालु र सम्यकदृष्टि धारणा गर्ने पनि हुन्छन्, त्यसैगरी जुन कुशल धर्म हुन्, कुशलतामा गनिने..., विज्ञहरूले प्रशंसा गर्ने त्यस्ता मानिसहरू शूद्रहरूमा पनि देखिन्छन् ।”

“हे वाशिष्ठ ! यी चारै वर्णमा कुशल र अकुशल गर्ने पनि छन्, विद्वानद्वारा निन्दित र प्रशंसित पनि छन् - यी दुवै कार्य गर्ने भइकन पनि कसरी ब्राह्मणहरू भन्दछन् कि “ब्राह्मण नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् । यी कुराहरूलाई विद्वानहरू मान्दैनन् र अनुमोदन पनि गर्दैनन् । किनभने ? यही चार वर्णबाट जो भिक्षु, अर्हत, क्षीणाश्रव, ब्रह्मचर्यवास पूरा भएका, कृतकृत्य, मारमुक्त, स्वधर्म प्राप्त, भव-वन्धनमुक्त र सम्यक्ज्ञानी भई विमुक्ति हुन्छ सोही भिक्षु धर्मद्वारा नै (अधर्मद्वारा होइन) सबैभन्दा अग्रगण्य हुन्छ । हे वाशिष्ठ ! मनुष्यहरूमा इहलोक (यस लोक) र परलोकको निमित्त धर्म नै श्रेष्ठ हुन्छ ।”

त्यस्तै धम्मपदको ब्राह्मणवर्गमा भगवान्‌ले भन्नुभएको छ - “जटाको, गोत्रको र जन्मको कारणले मात्र ब्राह्मण हुँदैन । जसमा सत्य र धर्म छ, उही पवित्र ब्राह्मण हुन्छ ।” भगवान् भन्नु हुन्छ - “जसरी विभिन्न नदीहरू समुद्रमा मिसिएपछि तिनीहरूको आ-आफ्नो नाम र रूप नष्ट हुन्छ, त्यसैगरी भिक्षुभाव ग्रहण गर्नाले संसारमा जुन नानाथरीका नामहरू, प्रचलित छन् ती सबै लोप हुन्छन् ।” “हे दुर्बुद्धि ! जटा पालेर मात्रै के हुन्छ ? मृगचर्म लगाउँदैमा के हुन्छ ? तिम्रो भित्री हृदय कसरले भरिएको छ भने बाहिर धोएर मात्र के हुन्छ ?” यसरी बुद्धधर्ममा जातिवादलाई महत्व दिइएको छैन ।

बौद्ध समाज सेवा

□ भिक्षु धर्मगूर्ति, आनन्द कुटी विहार

मानिस जन्म देखि मृत्युसम्म समाजको आश्रय लिई समाजमा जीवन बिताउँछ। मानव समाज प्रिय बन्नु पर्दछ। बुद्धधर्मले व्यक्ति र समाजबीचमा सन्तुलित सम्बन्ध कायम गराउन चाहिने उपदेश र क्रियालाई मार्ग दर्शाएको पाइन्छ। निर्व्याज व्यक्तिहरू समाजप्रति वितृष्णा जगाई समाजबाट टाढा जाँदैनन्। उसले समाजभित्र रहेर नै बौद्ध आचार धर्म प्रायोगिक तवरले कार्यान्वयन गर्दछ। समाजको विषयमा यथार्थ थाहा पाउन आफू पनि त्यस समाजको एक अभिन्न व्यक्ति वा अङ्ग हो भनी सोच्नु पर्दछ।

समाज संकीर्ण छ। व्यक्ति र वातावरणको विसमताले सामाजिक विसमता पनि उग्र छ। पूर्ण नागरिक अधिकार सम्पन्न व्यक्तिको रूपमा जीवन बिताउन त्यहाँ धेरै बाधा छन्। अनि धेरै दुःख र पीडा पनि। यस स्थितिलाई प्रत्यक्ष गरी निर्व्याज बौद्धहरूमा समाजका सामूहिक समस्या दुःख पीडा हटाउने अपेक्षा अभिलाषा सृजना हुनु कुनै अस्वभाविक हैन। अनि, समाजमा ओर्लि समाजसँग संघर्षरत रहेर समाजमा व्याप्त संकीर्णता, विसमता पन्छाउन आफ्नो तन-मन-धनका साथै समय पनि बिताउँदछन्। यसलाई नै समाज सेवा भनिन्छ।

“चरथ भिक्खवे चारिकं बहुजन हिताय.....” भन्ने बुद्धोपदेशानुसार बौद्ध समाज सेवा भन्नाले परार्थ चर्या नै बुझिन्छ। अरुको भलाईको लागि काम गर्नु परार्थ चर्या हो। बौद्ध समाज सेवकका आदर्शका प्रतीक बुद्ध, बोधिसत्व र भिक्षु नै हुन्। समाज सेवाका लागि बुद्ध धर्मले अनुगमनीय आकृति दर्शाइएको पाइन्छ। त्यो योजना बौद्ध अर्थ चर्या हो। ज्ञाति अर्थ चर्या, लोक अर्थ चर्या र बुद्ध अर्थ चर्या भनी त्यो तीन प्रकारका छन्।

निर्व्याजी बौद्ध समाजसेवकले स्वार्थ आत्मार्थ प्रतिक्षेप गर्दछ। जहिले पनि परिवार, नाता कुटुम्ब र हितैषिहरूको अभिवृद्धि र भलाइको बारेमा सोच्दछ, समाजमा उच्च स्थानमा पुर्‍याउन प्रयत्नरत रहन्छ। त्यतिमात्र नभई मित्रहरू, छिमेकीहरू, टोलवासीहरू, गाउँ-नगरवासी र देशवासीहरूसम्म ती शुभ चिन्तन, करुणा-मैत्री फैलाउँदछ, जसलाई ज्ञाति अर्थचर्या भनिन्छ।

जब मन फराकिलो हुन्छ, व्यापक हुन्छ र समाज सेवाको उद्धार भावनाले अभिप्रेरित हुन्छ तब समाज सेवा राष्ट्रिय स्तरबाट अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसम्म पुग्दछ। सिङ्गो विश्वलाई एउटा समाजको रूपमा देख्दछ र ती समाजका सामूहिक समस्यालाई सुल्झ्याउन आफ्नो शुभ-साधक

कार्यलाई टाढा-टाढासम्म फैलाउन प्रयत्न गर्दछ। लोक सेवा गर्न आफ्नो जीवन अर्पण गर्दछ। समस्त मानव र प्राणी पात्रको हितको लागि कार्य गर्दछ, उत्थान र रक्षाको लागि कार्य गर्दछ, जसलाई लोक अर्थचर्या भनिन्छ।

समाजसेवाको लागि तयार पार्ने सबै प्रकारका योजनाहरू समाजको हित-विकास-संवर्धनको लागि हुनुपर्दछ। प्राज्ञिक भएर अरुलाई पनि प्रज्ञा सम्पन्न गराउने स्वभाव समाज सेवकमा हुनु पर्दछ। अनि उसले आफू जस्तै अरुलाई पनि समाज सेवामा अभिप्रेरित गराउँदछ। जसको समाज सेवामा स्व-इच्छाले त्यस प्रति अभिप्रेरित हुने स्वभाव र लक्षण गाभिएको हुन्छ र त्यस किसिमले कार्य सम्पादन गर्दछ। सबैमा निहित स्वार्थलाई पन्छाई परार्थकामी बनाउँछ र अन्तमा विमुक्तिको लागि क्रियाकारी हुन्छ, क्रियाकारी बनाउँदछ, जसलाई बुद्ध अर्थचर्या भनिन्छ।

बौद्ध समाज सेवा भन्नु समग्रमा समाज संरक्षण र समाज संवर्धन हो। तसर्थ बौद्ध समाज सेवकले समाज संरक्षण र संवर्धन हुने किसिमले आफ्नो योजना बनाउँछ र कार्य-वचन गर्दछ। पुद्गल संरक्षण र संवर्धनबाट समाज संरक्षण र संवर्धन उदय गराउँदछ। अन्तमा सबै प्रकारका बाधा बन्धन फुकाई विमुक्ति तिर डोर्याउँदछ।

अतुलनीय टिकाउ र आरामदायीसुविधाका साथ Jialing को परम्परागत पावरको आइचर्यजनक संगम। आजैदेखि Jialing हाँक्न शुरु गर्नुहोस् र बाँकी अन्य बाइकहरूभन्दा तपाईंलाई धेरै अगाडि यसले पुर्‍याएको महशुस गर्नुहोस्।

Sujan Trading Company P. Ltd.

Jialing Complex, Basundhara, Ring Road
Kathmandu, Nepal

Tel : 4353136, 4355365, Max : 977-1-4355348,

E-mail : sujan@mos.com.np

Tripureshwar Showroom, Tel : 249503

अल्छीपना एक रोग हो

□ श्रातणेर तहिल्लो,
विश्वशास्त्रित विहार

मानिसमा देखापर्ने धेरै बाधक तत्वहरू मध्ये एक अल्छीपना हो। जब मानव मस्तिष्कमा अल्छीको प्रभाव पर्दछ, तब उक्त व्यक्ति कुनै कार्य गर्नमा असमर्थ हुन्छ। अल्छीपना एक मानव मस्तिष्कमा पर्ने असर हो। जब मानिसको शरीरमा जाँगर, जोस, उमंग हराएर जान्छ, त्यसै बेलाको दबावलाई अल्छीपनाको अवस्था भनिन्छ। जसरी सरुवा रोग एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा हावाको माध्यमबाट सर्ने हुन्छ। त्यस्तै अल्छीपना पनि एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा सङ्गतको माध्यमबाट सर्दछ। अल्छीपना एक किसिमको मानसिक रोग हो। वास्तुतः यो मानसिक रोग भएता पनि यसलाई विनाशकारी तत्वको रूपमा लिन सकिन्छ। किनकि यो मानसिक रोग भएता पनि यसले शारीरिक रोग निम्त्याउँदछ। अल्छी भएकै कारण मानिसमा पक्षघात, हात गोडा दुख्ने जस्ता रोगहरू लाग्दछन्।

यदि कोही व्यक्ति अल्छी भएर आफ्नो जीवन बिताउँछ भने ऊ कहिल्यै पनि सफल बन्न सक्दैन। एक सफल व्यक्ति बन्ने लक्षणहरू मध्ये अल्छीपना देखि टाढा रहनु पनि एक हो। अल्छी व्यक्तिको जीवन कहिल्यै पनि उन्नतितर अघि बढ्न नसक्ने हुन्छ। यस्ता व्यक्तिले कहिल्यै पनि राम्रो कुराको चिन्तन गर्दैनन्। अल्छी व्यक्तिले विचार गर्ने अर्थात् भन्ने शब्दहरू पूर्ण रूपमा राम्रो भने पटककै हुँदैन। ऊ आफू सुत्न मात्र चाहने, अरुको भलो

नचाहने र आफैलाई मात्र भए पुग्ने खालका हुन्छन्। अल्छी व्यक्तिले यसरी आफ्नो अवसर गुमाइ रहेका हुन्छन्। जस्तै-

- अलिकति मात्र जाडो भएमा पनि "आज त अति जाडो छ" भनी गर्नुपर्ने काम नगरी बस्छन्।
- अलिकति मात्र गर्मी भएमा पनि "आज अति गर्मी छ" भनी जानुपर्ने ठाउँमा नगई बस्छन्।
- अलिकति ढिलो भए पनि "अति ढिलो भैसक्यो" भनी गर्नुपर्ने काम नगरी बस्छन्।
- कुनै काम गर्न मन नलागेमा "कस्तो अल्छी लागिरहेछ" भनी भन्छन्।
- अलिकति मात्र भोक लागेमा "कस्तो भोक लागिरहेछ" भनी गर्नुपर्ने काम नगरी बस्छन्।
- "आज पेट एकदम दुस्सिएको छ" भनी बहाना बनाएर गर्नुपर्ने काम पनि नगरी बस्छन्।

यसरी अल्छी व्यक्तिले आफ्नो परिचय आफै दिएको हुन्छ। यो सबै मानिसहरूमा एक विशेष प्रकारको रोग जस्तै हो। यस अल्छी पनाले चाहे त्यो हाकिम किन नहोस् चाहे त्यो नोकर नै किन नहोस् कसैलाई पनि पक्षपात गर्नेछैन। चाहे धनी त चाहे गरीव सबैलाई नै यसले आक्रमण गर्दछ। यसको प्रभाव सबैले भोगेकै हुन्छन्।

आधुनिक युगमा विद्यालयहरूमा विद्यार्थीहरूको

Tibet Cottage (Pvt) Ltd.

P.O. Box : 1-49 Chha, Jyatha, Thamel, Kathmandu, Nepal
Tel : 4226577, 4252867 Max : 977-1-4240165
E-mail : tcottage@mos.com.np
http://www.tibetcottage.com

Tibet Cottage is known for excellence and caters to its patrons' wish for cleanliness, help fulness and warm hospitality. Because we are family-owned guest house, stay with us and make it a temporary home of their own.

मन जित्त अर्थात् विद्यार्थीहरूलाई अल्छीपना देखि टाढा राख्न विभिन्न खेलौनाहरू, जल विहारहरू, साथै बौद्धिक विकासका मनोरञ्जनात्मक सामग्रीहरूको उपलब्ध गराएका हुन्छन् । त्यसैले त आधुनिक युगका व्यक्तिहरू सबका सबै क्षेत्रमा सक्षम भएका छन् । यदि अल्छीकै जञ्जालमा परिरहे त यस्तो अवस्था कहाँ हुने थियो होला र ? आज विश्वमा युरोपेली मुलुकहरू आफू मेहनतका साथ काममा डटेर कार्य गरेकोले नै त विश्व प्रख्यात साथै विकसित हुन पुगेका । जापान, अमेरिका जस्ता देशका जनताहरू अल्छी भै दिएको भए आज चन्द्रमामा कसरी मानिस पुग्ने थिए र ?

त्यस क्षेत्रमा मानिसहरू अल्छी नगरी मेहनतका साथ काम गर्दै हिंडेकाले त उनीहरू जहाँ गएपनि आफ्नो जिऊ पाल्न सक्षम छन् । आज हाम्रो देशमा अल्छीपना एक एड्स रोग सावित भैसकेको छ । एड्स, सार्स जस्ता रोगको औषधी पत्ता लाग्ला, तर हाम्रो देशभर फैलिएको अल्छीपना रोगको औषधी पत्ता नलाग्ला ? अरू देशमा पनि अल्छी व्यक्ति नभएको भन्न खोजिएको होइन कि त्यहाँ पनि छन् तर न्यून मात्र ।

हाम्रो देशमा जन्मिएका जति पनि व्यक्तिहरू छन् सबैलाई यहाँको समाजले नै अल्छी तुल्याएको छ । बालबच्चादेखि बूढा-बूढीसम्म अल्छीरोग सुरूवा रोगको रूपमा फैलिएको छ । यसकै कारण हाम्रो देशको विशिष्ट विद्वानहरू पक्षघात भएर मृत्यु हुन पुगेको जीवनी हामी अहिले पनि पढ्न पाउँछौं ।

प्राचीन कालमा अर्थात् राजा शुद्धोदनको शासन कालमा जन्मिएका सिद्धार्थ कुमारले गृहत्याग गरे । गृहत्याग गरिसके पछि उनी ध्यान गर्ने सिलसिलामा विभिन्न ठाउँ भौतारिदै हिंडे । जब ध्यान बस्ने उचित ठाउँ पाए, तब त्यहिं ध्यान मग्न भएर बसिरहे । ध्यान बस्ने समयमा आउनसम्म विघ्नबाधाहरू आए । तर पनि उनले त्यस समय हार नखाइ मेहनतका साथ कठोर तपस्या गरे पछि मात्र उनी बुद्ध भए । यदि सिद्धार्थले ध्यान गर्दा आएका विघ्नबाधाहरू सहन छाडेर अल्छी लाग्यो भनी ध्यान नबसेका भए उनी कहाँ बुद्ध हुने थिए र ? बुद्ध भएर पनि उनले धर्म प्रचार गर्न अल्छी मानेका भए हामीले कहाँ सुन्न पाउँथ्यौं त ती अमृत उपदेशहरू । त्यसैले अल्छी नमानी कार्यमा अडीग रही

मेहनतका साथ सफल बनेका व्यक्तिहरूको जीवनी अभै पनि सर्व वीदितनै छ । सामान्य तया रोग दुई किसिमका छन् ।

१) शारीरिक रोग २) मानसिक रोग

अल्छीपना मानसिक रोगमा पर्दछ । अल्छि व्यक्ति विरामीभै सुतेर मात्र बस्ने, कुनै चिज वस्तु ल्याउन पनि अरुलाई अह्वाउने यस्तो व्यक्तिलाई रोगी नभनी के भन्ने त ? त्यसैले अल्छी व्यक्तिलाई रोगी भनेभै अल्छीपना एक रोग सावित भयो । भगवान् बुद्धले अल्छी को बारेमा यस्तो भन्नु भएको छ-

“अल्छी व्यक्तिलाई शिल्प विद्या कहाँ ? शिल्प विद्या नभएकोलाई धन सम्पत्ति कहाँ ? धन सम्पत्ति नभएकोलाई साथी-भाइ कहाँ ? साथी-भाइ नै नभएकोलाई सुख कहाँ ? सुख नभएकोलाई पुण्य कहाँ ? पुण्य नभएकोलाई निर्वाण कहाँबाट हुन्छ ?”

यसरी अल्छी मात्र भैदिदा कति हानी हुँदोरहेछ भन्ने माथिको हरफबाट थाहा पाउन सकिन्छ ।

सङ्गत भएका जितिले अल्छी व्यक्तिको व्यवहार सब थाहा हुन्छ । त्यसैले जसरी फोहरमा बसेको भिगा आउँदा हामी धपाउँछौं, त्यसरी नै अल्छी व्यक्ति हाम्रो सामू आउँदा हामी उसलाई घृणा गर्दछौं । किनकि ऊ एक रोगी सरह हो । उसको सङ्गत गरेमा अरु व्यक्ति पनि अल्छी बन्न के बेर ? हामी रोग भन्ने शब्द सुन्ने वित्तिकै त्रसित हुन्छौं । कारण यो एक भयानक शत्रु हो । अझ अल्छीपना रोग हो भन्दा त भ्रन त्रसित हुन्छौं । कारण यो सजिलै मानव जीवनमा प्रवेश गर्दछ । यसले धनी गरीब छुट्याउँदैन, यो पक्षपाती हुँदैन । त्यसै कारण अल्छीपना लाई रोगको रूपमा लिइन्छ ।

अल्छीपना एक मानव मस्तिष्कमा पर्ने असर हो । यसले कदापी मानव हित गर्दैन । बरू विनाश गर्न सहयोग गर्दछ । यो मानव जन्मेदेखि मृत्युसम्म साथै रहेको हुन्छ । तर प्रवल र लुप्त हुनु मात्र फरक । सके सम्म यसलाई प्रवल नगरी लुप्त गरीराख्नु नै सही उपाय हो । त्यसैले अल्छीपना देखि टाढा रहौं । जीवन सफल बाटो तर्फ मोडौं । यही नै सही मार्ग हुनेछ ।

(विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालयमा अध्ययनरत कक्षा ६, ७ र ८का श्रामणेर-अनागारि-काहरूबीच भएको निबन्ध प्रतियोगितामा प्रथम स्थान प्राप्त खगेरेको निबन्ध- सं.)

आधुनिक शिक्षा, जनसंख्या र समाधि

□ भिक्षु बोधानन्द, मातातीर्थ बुद्ध विहार,

समयको प्रवाहसँगै शैली पनि बदलिदै जानु र अनि विकाशक्रमले सत्यताको सतह गहिरिदै जानु संसार चक्र हो । जीवन-जगतमा मनुष्य जातिको इतिहास हेर्दा भन्-भन् जनसंख्याको विस्फोटनको क्रम बढ्दो छ । जब जनसंख्या बढ्छ नयाँ-नयाँ सिद्धान्तका आधारमा हरेक विधामा नियन्त्रण पाउने कोशिस गरिन्छ, समग्रमा यो स्वभाविक हो । आश्चर्य मान्नु पर्दैन किनकि जनसंख्या बढेमा बेरोजगार, भुकमरी लडाईं-भगडा भइरहेको दृष्टान्त त देखाउनै पर्दैन होला । यी सबै हाम्रा व्यक्तिगत कृत्यका उपज हुन् र यीनै कारणले होला मानिसलाई आधुनिकताको भान हुन्छ । तर हामी अझै पनि पुरानै हौं । स्मरण रहोस् आधुनिकताको भान हुनु नै सपना देखे जस्तै हो । हाम्रो बाहिरी दर्शनमा संसार अराजक देखिनु, अव्यवस्थित देखिनु भूल नै हो कि ? मानिसको मन सधैं अराजक भइ रहन्छ । जब मन सुव्यवस्थित (नियन्त्रित) हुन्छ, संसार आफै व्यवस्थित हुन्छ । त्यसैले हाम्रो मुद्दा संसारलाई व्यवस्थित बनाउनेतिर हैन कि मनलाई व्यवस्थित गर्नेतर्फ लाग्नु उत्तम हुन्छ । आन्तरिक सत्यताको आधारमा संसारका जतिपनि जातीय परम्परा तथा वंश परम्पराका आधारमा जन्मिएका संस्कृतिहरू सबै बेकार छन् । फेरि साम्प्रदायिकता अनि जातीयताले मानिसलाई अहंकार ग्रस्त बनाई, उँच-नीच, कुलीन-सुलीन, छुवाछुटका भेदभावलाई गर्वका साथ घोषणा गर्नु आदि सबै हिंशाको आयोजन हो । यदि कुनै व्यक्ति म ब्राह्मण हुँ भनी जातीयताका अभिमान गर्छ भने उ हिंशामा जुटे भै हुन्छ ।

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक आनन्द भूमिको गताङ्क २ वैशाख र ३ जेष्ठ पत्रिकामा एक जना लेखकको लेख पढियो र लेख पढ्दा लाग्यो कि भगवान् बुद्ध श्रावस्तीको जेतवनाराममा बसेर भिक्षुहरूलाई उपदेश गरे जस्तै लाग्यो । जब पढिसकें पछि लेखक कुन चाहिँ बुद्ध हुनु हुँदो रहेछ जस्तो लागी पुनः नाम पढ्दा पो पुरूष शाक्य वंश हुनु हुँदो रहेछ भन्ने चाल पाइयो । अनि अचम्म लाग्यो, जब शाक्य भनी सकेपछि, पछ्याडि वंश नै थप्नु पर्छ र ?

आधुनिक शिक्षाको बढी प्रभावः वहाँलाई नै परेको देखियो ।

अहिलेको तुलानामा भगवान् बुद्धको पालामा जनसंख्या थोरै थियो । त्यतिखेरका अधिकांश मानिसमा भासमान सत्यको खोजी हुने गर्दथ्यो । किनकि कुनै शास्त्र प्रामाणिक थिएन । पद्मशैलीको भर्खर अन्त भइसकेको र अरूलाई बुझाउने काममा सहयोगी भएन । त्यतिखेरको विद्वत वर्गमा तर्कको प्रभाव बढी भयो । किन, कसरी, के कारणले भन्ने प्रश्नसूचक शब्द अगाडि आउंथ्यो र यसको उत्तर पनि सु-आख्यान गरी दिनु पर्दथ्यो । यदि उत्तर गद्यमा नदिने हो भने, “यो धम्म परस्सति” नै हुने भएन र अभ्यासका लागि उत्प्रेरित हुँदैन थिए । तर आजकाल गद्यले पनि ठाउँ छोडिसकेको छ । अब त निदान त के कुरा, अन्तिम सत्यलाई पनि शब्दद्वारा अति व्याख्या गर्नु पर्छ । यदि कसैलाई लाग्छ एक व्यक्तिमा भएका सबै शब्दजाल जबर्जस्त नष्ट पारेर नै समाधि उपलब्ध हुन्छ भन्नु कल्पनाको साथै मुढे बल हो । अहिलेको परिप्रेक्षमा उच्च शिक्षालाई शब्दजाल मान्छन्-कथित विज्ञहरू । तर उच्च शिक्षा लिने वित्तिकै समाधिमा दखल दिन्छ भन्नु त सतप्रतिशत मूर्खविज्ञ हो । हामीलाई होस छ कि छैन ? शब्द त मातृस्याहार अनि शरीरको भौतिक विकासक्रमसँगै चेतन-मन प्रशिक्षित हुनु नै हो । यदि एउटा बालकलाई जन्मने वित्तिकै मानिसको संसर्ग छुटाउने हो भने त्यो बालक पछि पशुनै बन्दछ र जङ्गली हुन्छ । सोचौं, यदि यसो भएमा त्यो मानिसको आवाज (स्वर) पनि त आँ.....वाँ.....हाँ.... नै होला । के त्यसो भए त्यो व्यक्ति समाधिस्त हो भन्ने ? जुन रूपमा हामी समाधि, समाधि भनी कुर्लिन्छौं, यसको मतलब स्वयंका लागि शब्दद्वारा नै आख्यात हुनु पर्छ । आधुनिक शिक्षा ध्यानको साधक अथवा भिक्षुले लिनैहुँदैन भन्छ भने, त्यो डाह गर्छ, डिग्रि पढ्ने वा त्यतातिर लाग्ने के सबै अज्ञानी भए.....? म पटकपटक विपस्सना साधनाका लागि धर्मश्रृङ्खल जाने गर्दछु । नजान्दै पनि त्यहाँका सहायक आचार्यहरूसँग भेट हुनेगर्छ । अनि उहाँहरू मलाई सोध्छन्

“भन्ने दिनमा कति घण्टा ध्यान बस्नु हुन्छ ? अनि प्रत्युत्तरमा भन्छु “अहिल्यै त बसिरहेको छु नि” भन्दा ठट्टा गरे जस्तो लाग्छ उहाँहरूलाई । उहाँहरू पनि Posture मात्रै ध्यान ठान्छन् । “रात भरि करायो बुढी जिउँदै” भने जस्तै गोग्यन्काजीले “Awariness” भनेको त पत्तै पाएका छैनन् । विपस्सनाको ६० कोर्स पुरा गरेतापनि होसको कुवा खनाइमा अभै पानीको छाँटकाँट देखिन्छ । अभ्र फलाना भिक्षु ध्यान गर्छ कि गर्दैन भनी सोध्ने पो गर्छन् । ६० दिने विपस्सना कोर्स ध्यानको प्रमाण हैन, आचार्य त बाहिरी पद मात्रै न हो, तर आचार्य भएर पनि सुहाउँदो आचरण नै छैन भने ध्यानको अवमूल्यन हुनसक्छ । आजकाल ध्यानको अवमूल्यन हुन थालेको छ । यदि कुनै ध्यानाचार्यले ६० दिने निष्क्रमण अलावा उसको पूरा जीवन निष्क्रमण हुनु..... आनन्द भूमिकै अघिल्लो गताङ्कका लेखकको भनाई अनुसार “आधुनिक शिक्षाको कारणले समाधि भएन अनि एक भिक्षुको नाताले शील पालना हुनगयो र उच्च शिक्षाका कारणले ज्ञानी भई पण्डित तथा ब्राह्मण भन्न सकिन्छ तर समाधिको अभावले ज्ञान प्रज्ञामा परिणत नभई धूर्त हुन सकेनन्” भनी चर्चा गरेको रहेछ । खै के गर्ने ! ब्यङ्ग्य होस् यस्तो..... अर्काको कस्तो अप्रत्यक्ष अवमूल्यन, समाधि भएन भनेको कि, शील र प्रज्ञानै छैन भनेको ? यदि बुद्धले जस्तै दोस्रो व्यक्ति समाधिस्त छ कि छैन भनी जान्ने ज्ञान (परचित्त विजानन ज्ञान) रहेछ भने, अहिले उत्पन्न हुनु भएका पुशावं शास्तालाई एक तुच्छ भिक्षुको नाताले मेरो सम्मान नै छ । आधुनिक शिक्षाका कारणले धर्माचरण नै भएन भनी गुनासो गर्नु पनि एक हदमा बेमानी हो । त्यसो त यदि वेदनाकै कारण मात्रै ध्यान हुन्छ भने, जनावर आफ्नो संवेदनाप्रति प्रतिपल संवेदनशील हुन्छ, वेदनाप्रति जागरुक हुन्छ । के त्यसो भए जनावर बुद्ध हो त .....? यदि कसैलाई आधुनिक शिक्षा सारविहीन लाग्छ भने त्यो उसको प्रतिक्रिया हो । आधुनिक शिक्षा पश्चिमी शैलीको हो भनी घृणा त गर्छौं तर पश्चिमी विद्वानलाई प्रमाणको रूपमा दाँज्न अलिकति पनि चुक्दैनौं । पश्चिमि शैली भन्ने वित्तिकै साम्प्रदायिक दुर्भावना हो ? के पश्चिममा जनावर मात्रै बस्छन् त ? त्यहाँ पनि हामी जस्तै मानवको बास हुने गर्दछ । जति मानिसमा हुने मूल प्रवृत्ति पूर्वियासँग

छ, त्यो भन्दा ज्यादा छैन पश्चिमी मानवसँग । हामीले पनि पश्चिमीले जस्तै गलित गर्न थालि सकेकाछौं । किनकि पूर्वियालाई ज्ञानी ठान्छौं हामी । बरू, पश्चिमीहरू पूर्वियाभन्दा बौद्ध शिक्षामा संबुद्ध भइसके, अहिलेको शिक्षा पनि त्यति कमजोर छैन । त्यसो भन्दा क्याम्पस सरणं गच्छामि भन्न खोजेको हैन । आधुनिक शिक्षाले मानिसलाई भ्रष्टचारी बनाउँदैन । त्यो त परिवार अनि सङ्गतले बनाउँछ । यसमा जनसंख्या बढ्नुको ठूलो हात छ । उदाहरणको लागि एउटा परिवारमा ५ जना बच्चा छन् भने त्यो परिवारको लोड बढि हुनुकासाथै तीनै प्रतिस्पर्धामा उत्रिन्छन् । मानिसको ठूलो भय नै शरीरको भौतिक माग पूरा नहुने हो कि... यही भयले प्रतिस्पर्धाका साथै संग्रह गर्नेतिर लाग्छ । यी सबै जनसंख्याको बढ्दो चाप र यसका कारणले यत्र-तत्र शहरीकरण हुनु हो । यो आधुनिक शिक्षाको देन हैन, न त समाधिस्तमा नै असर पुरयाएको छ । बोधिज्ञानको श्रोतमा परेपछि आधुनिक शिक्षा बेकार लागेता पनि बुद्ध शिक्षा हाँसिल गर्ने शुरुवात नै हो । यदि कसैले एक तला नचढिकनै दशौं तलामा जबरजस्ती उठ्न खोज्दछ भने स्यालले अङ्गुर अमिलो भने जस्तै हो । ❀

छैनराग जस्तो आगो छैन द्वेषसमान अपराध
छैन पञ्चस्कन्ध जस्तो दुःख छैन शान्ति समान सुख ॥

With Best Compliments
Pasupati Trading Co.
F.D. 46 Pitampura,
New Delhi

प्रव्रजित जीवनमा अनुशासनको महिमा

□ श्रामणेर खेमिक, विश्वशांति विहार

आफैबाट आफैमा गरिने शासनलाई नै अनुशासन भनिन्छ। सुन्दा अच्छम्म लाग्ला तर यसको वास्तविक अर्थ नै यही हो। आफैले आफूलाई नियन्त्रणमा राख्नु वा आफ्नो बानी व्यवहार, चालचलन, भाषा शैली आदिलाई आफ्नो काबूमा राख्नुलाई नै अनुशासन भनिन्छ। कुनै परिवार, समुदाय, जाति, समूह समाज, धर्म, शहर, नगर वा राष्ट्रद्वारा प्रतिपादित नियम कानूनको पालना गर्नुलाई पनि अनुशासनको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ। अनुशासन भनेको त्यस्तो बस्तु हो जुन हामी आमाको काख देखि सिकछौं र निरन्तर बाँचुञ्जेल हामीलाई हाम्रो आफ्नो कर्तव्यमा अडिग रहिरहन मद्दत गर्दछ।

प्रकृतिका हरेक वस्तुहरू आ-आफ्ना नियम मुताविक चलिरहेका हुन्छन्। सूर्य उदाउनु अस्ताउनु, घाम भुल्कनु, पानी पर्नु, रात पर्नु, हावा-हुरी चल्नु यी सबै प्राकृतिक रूपमा आफ्नो नियमानुसार चलिरहेका हुन्छन्। मानिस एक बुद्धिमान प्राणी हो। आफ्नो भलो कुभलो आफैले छुट्याउन ऊ सक्षम हुन्छ। तसर्थ एक भलो चिताउने मानिसले आफ्नो भलोको लागि सधैं अनुशासन मै प्रतिष्ठित हुनुपर्ने हुन्छ।

अनुशासनको क्षेत्र निकै नै फराकिलो छ। सर्वप्रथम हामी अनुशासनको पाठ घरबाटै सिकछौं। आमा, बुबा, दाजु, दिदी जस्ता ठूलाहरूबाट सर्वप्रथम हामी अनुशासनका कुराहरू सिकछौं। त्यसपछि हामी अनुशासन विद्यालयबाट सिकछौं। अनुशासन जुनसुकै ठाउँमा चाहिन्छ। घर, विद्यालय, सरकारी प्रशासन, निजी क्षेत्र आदि जुनसुकै ठाउँमा पनि अनुशासनको महत्व रहन्छ। महान् व्यक्तिहरूको जीवनी पढ्ने हो भने उनीहरूका सफलताका पछाडी सदैव अनुशासित जीवनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हामी पाउँदछौं।

श्रमण त्यो व्यक्ति हो, जसले यस संसारबाट छुटकारा पाउन, दुःखलाई निर्मूल पार्न, आफ्नो सम्पर्कमा आएका सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको उपकार गर्ने उद्देश्य लिई घर बाहिर त्यागेर आएका हुन्। एक हिसावले भन्नु पर्दा अनुशासित तवरमा जिउनु नै श्रमण जीवन जीउनुको प्रमुख लक्ष्य हो।

श्रमण जीवन र अनुशासन एक आपसका परिपूरक

हुन्। अनुशासन बिना श्रमण जीवन निरर्थक नै छ र श्रमणभाव जीवन नभइदिदा अनुशासनको महत्व घट्न गएको भान हुन्छ। त्यसैले अनुशासन र श्रमण जीवन एकै सिक्काका दुई पाता, एकै रथका दुई पांग्रा जस्तै मान्न सकिन्छ। गृहस्थी जीवनमा त अनुशासनको अझ ठूलो महत्व हुन्छ भने श्रमण जीवनमा यसको महत्व कति हुँदो हो ? अनुमान लगाउन सकिन्न।

'पव्वजित भावो दुल्लभो लोकस्मिं'

अर्थात् "प्रव्रजित भाव यस लोकमा दुर्लभ छ" यो स्वयं भगवान् बुद्धको श्रीमुखबाट प्रस्पुटित भएको शब्द हो। प्रव्रजित भाव दुर्लभ छ। किन दुर्लभ छ त विचार गरौं। सामान्यतया प्रव्रजित हुनु भनेको नियम नीतिमा बाँडिनु हो। विनय पालना गर्नु हो, अनुशासनमा बसेर अनुशासित जीवन जीउनु हो। तसर्थ प्रव्रजित हुनु भनेको अनुशासित हुनु हो। यसरी अनुशासनमा बस्नु, पालना गर्नु एक साधारण व्यक्तिका लागि फलामको च्यूरा चपाउनु बराबर नै हुन्छ।

With Best
Compliments
of

CE

CONSTRUCTION PVT. LTD.

Bagmati Chambers, Mlat 4/5
Ka 2-2/18 Milan Marg, Teku
P.O. Box 1223, Kathmandu, Nepal
Phone No. 4243120, 4252124
Fax : 977-1-4231043
E-mail : cecon@mail.com.np

त्यसैले मानिसहरू श्रमण जीवन बिताउन सकेसम्म चाँहदैनन् जसको कारण श्रमण जीवन ग्रहण गर्नेहरूको संख्या गृहस्थी जीवन बिताउनेहरूको तुलनामा निकै कम अर्थात् आकाश पातालको फरक देखिन्छ। त्यसैले बुद्धले प्रव्रजित भाव दुर्लभ भनी भन्नु भएको हो।

'विनयो नामो सासनस्स आयु' अर्थात् विनय नियम 'शासनको आयु हो' भन्ने वचन मर्मशर्पसी रहेको छ। विनय अर्थात् नियम, कानून, नीति शासन वा बुद्ध शासनको आयु हो, शासन चीरकालसम्म टिकिरहने प्रमुख आधार र खम्बा हो। यहाँ हामीले के विचार गर्नु पर्दछ भने विनय मात्रै पनि भएर शासनको आयु बढ्ने कदापी होइन। विनय, नियम, नीति मात्र हुनु तर त्यसको पालना, कदर कहीं, कतैबाट, कसैबाट नहुने हो भने त्यो त केवल पानी नभएको पोखरी, टाउको नभएको शरीर जस्तो मात्र हुन्छ। विनय नियम भएर त्यसको पूर्ण रूपमा पालना हुनु मात्रले विनय, नियमको महत्त्वलाई दर्शाउँदछ र त्यस विनय, नियमको पालना गर्नु अनुशासनको खाँचो पर्दछ। अनुशासनले सधैं नियममा रहन, नियमको पालना गर्न अभिप्रेरित गरिरहन्छ। अनुशासन मिसिएको विनय, नियम नै वास्तवमा भन्नु पर्दा शासनको आयु हो।

संसारमा सबैभन्दा प्राप्त गर्न गाह्रो काम भनेको विश्वास हो। ढुङ्गाको भर माटो र माटोको भर ढुङ्गा भने भैं यो संसार विश्वासै विश्वासमा चलिरहेको छ अनि विश्वास अनुशासनमा अडिएको हुन्छ। अनुशासित व्यक्तिलाई सबैले विश्वास गर्दछ, माया गर्दछ, आदर, गौरव गर्दछ। रातौं, हप्तौं, महिनौं अनि वर्षौं दिन लगाएर बृद्धि गरेको, कमाएको मान, सम्मान, माया, ममता, विश्वास एकदिनको अनुशासनको उल्लंघन, बेहोसीपनाले तहसनहस भई माटोमा मिल्न कुनै बेर लाग्दैन। श्रमणहरूमा पनि अनुशासनको अभाव खट्कियो भने मानिसहरू निन्दा, चर्चा गर्न थाल्दछन्, विश्वास गर्न मान्दैनन् र मान, सम्मानमा आघात पुग्दछ। तसर्थ श्रमणहरू सदैव अनुशासनमा रहनु पर्दछ।

वस्तुतः श्रमण भनेका सेता सफा कपडा हुन्। त्यसमा अलिकति मात्रै दाग लागेपनि दाग देखिन्छ र सामान्यतया सेतो कपडामा लागिसकेको दाग पछि सफा गर्न हम्मे-हम्मे नै हुन्छ। त्यस्तैगरि श्रमण जीवनमा पनि

सानो गलति, बेहोसीपनाले गर्दा ठूलो दाग लाग्ने गर्दछ जुन सामान्यतया मेटाउन असम्भव प्राय हुन्छ।

बुद्ध पनि एक अनुशासनप्रिय व्यक्ति थिए। अनुशासनहीन व्यक्तिलाई उनी पटकै रुचाउनु हुन्न थिए। उनी आफू स्वयम् पनि अनुशासनमा बस्न रुचाउनु हुन्थ्यो भने अरुलाई पनि शासनको दायरा भित्र बस्न सदैव अभिप्रेरित गरिरहनु हुन्थ्यो। भगवान् बुद्धद्वारा आज्ञा भएको छ-

सेय्यो अयो गुलो भुत्तो, ततो अगिसिखूपमो ।

यञ्चे भुञ्जेय्य दुस्सीलो, रट्ठपिण्डं असञ्जतो ॥

अर्थात् दुशील, दुराचारी भई राष्ट्रपिण्ड सेवन गर्नु भन्दा तातो हुनेगरी तताइ राखेको फलामको डल्लो खानु वेस हुन्छ।

वास्तवमा उपरोक्त गाथाले विशेषगरी श्रमणहरूलाई इंगित गरेको छ। शील, नियम, अनुशासनको पालना नगरी दुराचारी, नराम्रो काम गरी बसेर अर्काबाट प्राप्त, दान, मान, सम्मान सेवन गर्नु भन्दा बरू तातो तताइएको फलामको डल्लो खानु राम्रो हुन्छ, किनकि त्यो तातो डल्लोले यो एक जन्मलाई मात्रै हानी गर्दछ तर राष्ट्रपिण्डको सेवनले जन्मजन्मान्तरसम्म हामीलाई पिछा गरिरहन्छ। तसर्थ राष्ट्रपिण्ड बचाउने एउटै मात्र अचुक औषधि बुद्धले आज्ञा गर्नु भएको छ त्यो हो- अनुशासित श्रमण जीवनको यापन गर्नु।

अनुशासित जीवन जिउने कलाको व्याख्या गर्नुहुँदै बुद्ध भन्नु हुन्छ, "अप्पस्सन्नानं पसादाय पसन्नानं भिय्यो भावाय" अर्थात् 'अप्रसन्नहरूलाई प्रसन्न बनाउनु प्रसन्नहरूलाई अझ बढी प्रसन्न बनाउनु नै श्रमण जीवनको प्रमुख लक्ष्यहरू मध्ये एक हो। उहाँ भन्नु हुन्छ कि श्रमणहरू यसरी अनुशासित भएर बस्नु पर्दछ कि अप्रसन्नहरू पनि प्रसन्न होऊन्। प्रसन्नहरू पनि अझ प्रसन्न होऊन् र मनलाई आनन्द बनाएर राम्रो काम गर्ने प्रेरणा प्राप्त होस्।

बुद्धलेद्वारा निर्दिष्ट तीन महिनासम्म एकै स्थानमा बस्नुपर्ने वर्षावास, आफूमा भएका गलतिहरू सुधार्ने अवसर प्रदान गर्ने उपोसथ कर्म, ९० हजारभन्दा बढी साना ठूला नियमहरू सबै सबै भिक्षु श्रमणहरूलाई अनुशासनको जन्जिर भित्र बाँधेर राख्नका लागि मात्र हो। अन्य प्रयोजन वा कुनै प्राप्तिका लागि कदापि होइन।

अनुशासनले निर्वाणको बाटोमा दोहोर्याउँदछ ।

निर्वाणमा पुग्ने मार्ग निर्देशन गर्दछ। हामी ध्यान बस्छौं, मनलाई आफ्नो काबूमा राख्ने कोशिस गर्दछौं। अनुशासन भएमा मात्र ध्यान गर्न सकिन्छ। मनलाई नियन्त्रणमा लिन सकिने हुन्छ। दिइएको निर्देशन, आज्ञा पालन नगरी ध्यानबाट ज्ञान प्राप्त हुँदैन। मनपरी ध्यान गर्दैमा, टाउको फोडेपनि निर्वाण प्राप्त गर्नु आकाशमा सपनाको महल बनाउनु मात्र हो। निर्वाण प्राप्त गर्न, ज्ञान प्राप्त गर्न अनुशासनमा बस्नु नितान्त आवश्यक पर्दछ।

अनुशासनलाई शीलको रूपमा पनि परिभाषित गर्न सकिन्छ। शील भन्नु नै अनुशासनमा बस्न दिइने एक प्रकारको स्वरूप जस्तै हो। शील लिनु नै आफूलाई अनुशासनमा राख्ने प्रण गर्नु हो। बुद्ध हुन शील पारमिता पनि पूर्ण गर्नु पर्दछ, तसर्थ बुद्ध हुन अनुशासित हुनु पर्दछ, अनुशासनको नियम पालना गर्नु पर्दछ भन्दा पनि दुईमत नहोला। अंग्रेजीमा एउटा भनाइ छ-

"When wealth is gone, nothing is gone.
When health is gone, something is gone. But,
When character is gone, everything is gone."

यसको अर्थ हुन आउँदछ, जब सम्पत्ति खत्तम हुन्छ तब केही खत्तम हुँदैन, जब स्वास्थ्य बिग्रिन्छ तब केही न केही खत्तम भएसरी हुन्छ तर, जब व्यवहार, बानी खत्तम हुन्छ तब सर्वस्व खत्तम भएसरी नै हुन्छ। यसबाट के थाहा पाउन सकिन्छ भने धनसम्पत्ति र अन्य वस्तु खत्तम हुनु बिग्रिनु त्यति महत्वपूर्ण कुरो होइन जति चरित्र, बानी बिग्रंदा बिग्रिन्छ। यसरी यहाँ चरित्रलाई अन्य भन्दा बढी जोड दिइएको छ। चरित्र निर्माणमा अग्रणी भूमिका अनुशासनको नै हुन्छ न कि अन्य कुनै वस्तुको नै हुन्छ। अनुशासनको पालना नै सफलताको सूचक हो। सफल व्यक्ति, परिवार, समाज, शहर र देश अनि विश्व निर्माणमा सबैबाट अनुशासनको पालना नितान्त जरूरी छ। अनुशासनको उल्लंघन गर्दा तहसनहस भएको एउटा राज्य उदाहरण लिऊं।

कुशीनगर एउटा समृद्धशाली मल्ल राज्य थियो, जहाँ ७७७७ जना राजाहरूले पाले पालो राज्य गरिरहेका थिए। उनीहरू अनुशासित थिए। सभा सम्मेलनमा सबैले आफ्नो सहभागिता जनाउँदथे। कर्तव्यको पूरा पालना गर्दथे। त्यसैले उनीहरूलाई कसैले हराउन सकिरहेका थिएनन्।

जब अजातशत्रुका मन्त्री विदुरले उनीहरूको

सम्बद्धिको राज थाहा पाए तब उनी चुकली गर्न थाले, आपसी वैमनस्यता बृद्धि गर्न थाले। जसबाट आपसी फाटो आउन थाल्यो। आफ्नो अनुशासन र कर्तव्य एकातिर पर्न गयो। अजातशत्रुले आक्रमण गर्दा पनि सबै मै हुँ भनी घमण्डपनालाई च्यापी बसे र युद्धमा कोही गएनन् जसबाट त्यो राज्य तहसनहस भई भारतवर्षको नक्शाबाट कता-कता विलीन हुन पुग्यो। यी सब अनुशासनको मर्यादा नराख्नुको दुस्परिणाम हुन्।

प्रथम र द्वितीय विश्व युद्ध हुनुको पछाडी धेरै थोरै अनुशासनकै उल्लंघनका कारण लुकेका छन्। तपाईं हामी सबैलाई थाहा छ कि हिटलरले सर्वप्रथम आफ्नो विश्वको अनि संयुक्त राष्ट्रसंघको नियम, परिधिको दायरा पार गरी, अनुशासन भंग गरी अन्य देशको भूभाग हडप्ने दुस्साहस गरेकाले नै द्वितीय विश्वयुद्ध भएको हो जस्का कारणले निर्दोष करौडौंले युद्धको आगोमा जिउंदो आहुति दिनु परेको थियो। यी कुरा कसैले बिसन चाहेर पनि बिसन सक्दैनन्, चाहेर पनि अनुशासनको उल्लंघनका कारण शुरू भएको यस युद्धलाई इतिहासका पानाबाट हटाउन सकिन्न।

यसरी अनुशासन हाम्रो जीवनको अभिन्न अंग हो। खाना, श्वास, पानी, बास आदिको जति महत्व छ त्यति नै समाज, धर्ममा बस्ने हो भने केवल श्रमणलाई मात्र नभई सम्पूर्ण मानव जातिलाई अनुशासनको महत्व र हन्छ। अनुशासन विना श्रमण मात्र नभई मानव जीवन नै लंगडो जस्तै हुन्छ। आँखा विनाको अन्धो सरह हुन्छ।

तसर्थ मानव भएर जन्मेपछि आफ्नो भलो चिताउने प्रत्येक मानवले अनुशासनको पालना गर्नु पर्दछ। अनुशासन शान्तिको उज्यालो घाम हो। शान्तिकामी मानिसबाट अनुशासनको पालना हुनु नितान्त जरूरी छ। अनुशासन हीनताले हत्या, लुटपाट, बलात्कार जस्ता सामाजिक अपराधहरू वृद्धि हुने कुरामा दुईमत देखिदैन। अनुशासित जीवन जिएर अगाडी बढ्नु सबैका लागि सुखकर देखिन्छ, अन्यथा भविष्य अन्धकारमय अवश्य नै छ। अनुशासित जीवन नै बुद्ध शासनमा प्रव्रजित श्रमणहरूको लक्ष्यहरू मध्ये एउटा प्रमुख नै लक्ष्य मान्नु पर्दछ। ✦

(विश्व शान्ति विहारका कक्षा ११ मा अध्ययनरत

श्रामणे-अनागारिकाहरूबीच भएको निबन्ध प्रतियोगितामा प्रथम स्थान प्राप्त गरेको निबन्ध- सं.)

बुद्ध जीवनीमा आषाढ पूर्णिमा

□ धर्मसुन्दर तवाचार्य, थिति

गौतमबुद्धको जीवनी अध्ययन गर्दा उहाँका जीवनका प्रमुख घटनाहरूको संयोग निम्न पूर्णिमाको दिनमा परेको देखिन्छ ।

- (१) वैशाख पूर्णिमा- जन्म, बोधिज्ञान प्राप्त, महापरिनिर्वाण, कपिलवस्तुमा बुद्धको प्रथम आगमन ।
- (२) जेष्ठ पूर्णिमा- कपिलवस्तुमा "महासमय सूत्र" देशना ।
- (३) आषाढ पूर्णिमा- सिद्धार्थको गर्भधारण, महाभिनिष्क्रमण, धर्मचक्र प्रवर्तन, श्रावस्तीमा ऋद्धि प्रदर्शन, त्रायतिंश भूवनमा आफ्नो आमा मायादेवीलाई अभिधर्म देशना ।
- (४) आश्विन पूर्णिमा- त्रायतिंश भूवनबाट संकाशयमा अवतरण ।
- (५) कार्तिक पूर्णिमा- अजातशत्रु सर्वप्रथम बुद्धको शरणमा आउनु । (अग्रश्रावक सारिपुत्रको परिनिर्वाण)
- (६) पौष पूर्णिमा- बुद्धको सर्वप्रथम राजगृह आगमन ।
- (७) माघ पूर्णिमा- मारलाई परिनिर्वाण हुने बचन दिनुभएको ।
- (८) फागुन पूर्णिमा- बुद्धको प्रथमपलट कपिलवस्तु प्रस्थान ।

पालि साहित्यको अध्ययन गर्दा आषाढ पूर्णिमाको दिन गौतम बुद्धको जीवनमा प्रमुखतः ६ वटा घटनाहरू घटेको देखिन्छ । साथै बुद्धको महापरिनिर्वाण भएपछि प्रथमपलट धर्म र विनयको संगायन यही पूर्णिमाको दिनमा नै भएको थियो । यसरी आषाढ पूर्णिमाको दिन बौद्ध धर्ममा सातवटा संयोग परेको देखिन्छ ।

(१) बोधिसत्वको गर्भ-प्रवेश

इसको ६०० वर्ष अघि कपिलवस्तु गणराज्यमा राष्ट्रिय पर्वको रूपमा राजाद्वारा हलो जोत्ने परम्परा आषाढ उत्सव लाई आम जनताहरूद्वारा उत्सवको रूपमा लिइन्थ्यो ।

उत्सव मनाउने क्रममै महारानी मायादेवी पनि आषाढ पूर्णिमाको दिन सुगन्धित जलबाट नुहाइ, विभिन्न अलंकारयुक्त गर-गहना लगाई, सन्तुलित भोजन गरी, उपोसथ व्रत लिएकी थिइन् । आषाढ पूर्णिमाको रात महारानी मायादेवीले यस्तो अनौठो सपना देखिन् ।

"..... बोधिसत्व सेतो हात्तिको रूपधारण गरी, आफ्नो सँडमा सेतो कमलको फूलको माला लिई, महारानी मायादेवी सुति राखेको खाटलाई तीन चक्कर लगाई दायौं काखीबाट उत्तराषाढ नक्षत्रमा गर्भ प्रवेश गरे ।"

भोलिपलट सपना बारे महाराजा शुद्धोदनलाई सुनाइन् । राजाले सपनाको फलबारे शुभ-अशुभ जान्नको लागि ६४ जना प्रमुख बाह्यमणहरूलाई बोलाई स्वप्नफल बारे सोध्नु भयो । महारानीबाट पुत्ररत्न लाभहुने चक्रवर्ती राजा वा अवश्यमेव "बुद्ध" हुनेछन् भनेर भविष्यवाणी गरे ।

(२) महाभिनिष्क्रमण (गृहत्याग)

शाक्य कूलका प्रथमपुत्र राजकुमार सिद्धार्थलाई कुनै कुराको कमी महशूस नहुने गरी राजाले सम्पूर्ण प्रवन्ध दरवारभित्रै व्यवस्था गरे ।

"सिद्धार्थ कुमार गृहत्यागी भई अवश्यमेव बुद्ध हुनेछ ।" भन्ने कौण्डिन्य ब्राह्मणको भविष्यवाणीले राजालाई सताइरहेको थियो । तर राजकुमार सिद्धार्थलाई सोह्र वर्षको उमेरमा कोलिय गणका राजकुमारी (सिद्धार्थ कुमारको आफ्नै मामा सु-प्रबुद्धको छोरी) यशोधरासँग विवाह गरी दिए । ऋतु अनुसार रम्य, सुरम्य र शुभ नाउँको महलहरू बनाई दिएका थिए ।

यसरी राजा शुद्धोदनले सिद्धार्थ कुमारलाई भौतिक संसारमा भुलाउन अथक प्रयासका बावजूद पनि २९ वर्षको उमेरमा राजकुमारले आषाढ पूर्णिमाको दिन कपिलवस्तु राज्य त्याग गरी "महाभिनिष्क्रमण" गर्नुभयो ।

बुद्ध जीवनी अनुसार सिद्धार्थ कुमार चार निमित्त- बुद्ध, रोगी, मृतक र पत्रजितलाई देखेर आषाढ पूर्णिमाकै दिन महाभिनिष्क्रमण गरेको वर्णन पाइन्छ भने "भगवान् बुद्ध जीवन और दर्शन" मा यो तर्कको खण्डन सर्वप्रथम आचार्य धर्मानन्द कौशम्बीले गरेका थिए । यही कुरालाई "भगवान् बुद्ध और उनका धर्म" मा भारतका संविधान निर्माता डा. भीमराव अम्बेडकरले समर्थन गरी शाक्य गणराज्यमा रोहिणी नदिको पानी बाँडफाँड गर्ने विषयमा मतभेद हुँदा शाक्य संघको निर्णय मुताविक सिद्धार्थ कुमारले गृहत्याग गरेको कुरालाई माने ।

(३) धर्मचक्र प्रवर्तन

सुजाता नामकी महिलाले प्रदान गरेको भोजन ग्रहण गरी वैशाख पूर्णिमाका दिन सिद्धार्थ कुमारले बुद्धत्व ज्ञान लाभ गरी बुद्ध कहलाउनु भयो । आफूले प्राप्त गरेको ज्ञान कसलाई देशना गरूँ भनी आलार कालाम, उद्दकरामपुत्रलाई सम्झे र अन्ततः बुद्धत्व प्राप्तिको अभ्यासमा सहपाठी पञ्चवर्गीय ब्राह्मणहरूलाई संझी वाराणासीको ऋषिपतन मृगदावनमा जानुभई आषाढ पूर्णिमाकै दिन तथागतले पञ्च भद्रवर्गीयहरू कौण्डिन्य, वप्प, भृदिय महानाम र अस्सजिलाई सर्वप्रथम आफूले प्राप्त गरेको ज्ञान "धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र"को रूपमा देशना गर्नुभयो । यस्मा बुद्धले पञ्चवर्गीयहरूलाई दुई अन्त्यहरू- (१) कामवासनामा लिप्त (२) शरीरलाई पिडा हुने कार्यलाई त्याज्य भनी बताउनु भयो ।

यी दुई कार्यलाई छोडी तथागतले चक्षु, विद्या, ज्ञान, प्रज्ञा,

आलोक उत्पन्न हुने, सम्बोधि तथा निर्वाणको मार्ग प्राप्त हुने चतुरार्य सत्य अन्तर्गत मध्यम मार्ग-अष्टाङ्गिक मार्ग विषयमा चर्चा गर्नुभयो ।

(४) यमक-प्रातिहार्य

राजगृहका महाजनले चन्दनको पिण्डपात्र बनाई अग्लो बाँसको टुप्पोमा राखी त्यसलाई अर्हत, ऋद्धिवान श्रमण ब्राह्मणहरूलाई आफ्नो ऋद्धिबलबाट उतारेर लानको लागि अनुरोध गर्दा पिंडोल भारद्वाजले आफ्नो ऋद्धिबलबाट उडेर गई त्यो पात्र लिई राजगृह नगरलाई तीनपल्ट घुमेर महाजनको अनुरोध अनुसार उनको घरमा प्रवेश गरे । यो थाहापाई सबै भिक्षुहरूलाई एकत्रित पारी सो चन्दनको पात्र टुक्रा-टुक्रा गर्न लगाई अब उप्रान्त भिक्षु संघमा गृहस्थीहरूलाई उत्तर-मनुष्य धर्म (मनुष्यहरूको शक्तिबाट टाढाको कार्य) ऋद्धि-प्रातिहार्य देखाउन प्रतिबन्ध लगाउनु भयो ।

भिक्षुसंघमा ऋद्धि-प्रातिहार्य देखाउन बन्देज गर्ने विनय बनाइ सकेपछि तीर्थंकरहरूबाट बुद्धसँग प्रातिहार्य देखाउन चुनौति दिए । तीर्थंकरहरूले बुद्ध र भिक्षुसंघबारे साधारण जनसमूह माझ प्रचार गरेको मिथ्या दृष्टि निराकरण गर्न र भिक्षु संघ समक्ष आएको चुनौतिलाई स्विकार गर्दै बुद्धले आषाढ पूर्णिमाको दिन यमक-प्रातिहार्य देखाउनु भयो । मूल त्रिपिटकको यमक प्रातिहार्य वर्णन अनुसार त्यतिबेला तथागतको विभिन्न भागबाट आगोको ज्वाला, पानी निस्के भने नीलो, पहेंलो, रातो, सेता, मजीद र प्रभास्वर (सूर्यको प्रकाशको रङ्ग)- यी ६ रङ्ग भगवान् बुद्धको शरीरबाट निस्कीरहे । भगवान् बुद्ध कहिले ध्यान मुद्रामा कहिले स्थानक मुद्रा (उभिरहेको) र कहिले शैय्या मुद्रा (सुतिरहेको अवस्था) मा देखिनु हुन्थ्यो ।

(५) अभिधर्म देखना

सिद्धार्थ कुमारको जन्मभई सात दिनपछि महामायादेवीको मृत्यु भयो र उनी तुषिता भूवनमा जन्मे । जन्मदाता मातालाई आफूले प्राप्त गरेको जन्म, जरा, ब्याधि मरणबाट मुक्त हुनसक्ने ज्ञान देशना गर्ने हेतुले आफ्नो सातौं वर्षावास त्रायस्त्रिंश-भूवनको पांडु-कम्बल पर्वतमा बस्नु भयो ।

आषाढ पूर्णिमाको दिन त्रायस्त्रिंश-भूवनमा तुषित देव विमानबाट आउनु भएका माता महामायादेवी लगायत दश हजार चक्रवाल देवताहरूको माझमा बसेर आफ्नो आमालाई कुशल धर्म, अकुशल धर्म, अव्याकृत (अ-कथित) धर्म... अभिधर्म-पिटक देशना गर्नुभयो । तीन महिना सम्मको अभिधर्म-पिटक देशनाबाट महामायादेवीले स्रोतापतिफल प्राप्त गरिन् ।

(६) वर्षावास

धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र देशना पश्चात् भिक्षुहरू

“चरख भिक्खवे चारिकं बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय.....” को सिद्धान्तलाई अपनाई बहुजनको हित र सुखको लागि एक बाटोबाट एकजना मात्र गाउँ-गाउँ, नगर-नगर गई बुद्धले देशना गर्नुभएको धर्मलाई जनतामानसबीच पुर्याउने कार्य गरिराखेका थिए ।

वर्षायाममा पनि भिक्षुहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा घुमक्कड भई रहँदा बालि लगाएको खेत नाश हुने, वर्षै दिन एकलै एकलै हिंड्दा भिक्षुहरू स्वेच्छाचारी पनि हुन सक्ने आदि कुरालाई ध्यानमा राखी बुद्धले भिक्षु संघलाई आषाढ पूर्णिमा देखि आश्विन पूर्णिमा (वर्षायाम तीन महिना) एकै ठाउँमा बस्नुपर्ने विनय बनाउनु भयो । यसरी भिक्षुहरू एकै ठाउँमा तीन महिनासम्म बस्दा धर्मसाकच्छ, धर्म अभ्यास र संघ सहवास, विपश्यना साधना आदि कार्य हुने भएकोले स्वयम् भिक्षुहरूले पनि धर्मसँग साक्षात्कार भई मार्गफल प्राप्त गर्न सक्षम हुने भए ।

(७) प्रथम संगायन

५०० शिष्यहरूका साथ बुद्धको दर्शनार्थ आइर हेको बेला पावा र कुशीनगरको बीचमा एक आजीवकले शास्ताको महापरिनिर्वाण भइसकेको भनी महाकाश्यप लाई खबर दिए । अवीत-रागी भिक्षुहरू आफूलाई सम्हाल्न नसकी अनेक किसिमले विलाप गरे । तर सुभद्र नामका एक बृद्ध भिक्षुले “राम्रै भयो, बेसै भयो, तिमिहरू किन रोएको ? हामीलाई यो गर्नुहुँदैन, त्यो गर्नु हुँदैन, भनेर सधैं भनी र हने बुद्ध अब यो संसारमा रहेन । हामी सबै भगवान् बुद्धबाट मुक्त भयौं ।”

महापरिनिर्वाण पछि नै संघमा सुभद्र प्रवृत्ति देखा परेकोले शास्ताको अन्त्येष्टि कार्य सकिनासाथ महाकाश्यप महास्थविरले भिक्षुसंघमा धर्म र विनयको संगायन गर्नुपर्ने आवश्यकता बारे जानकारी गरे अनुरूप त्यस विचारलाई कदर गर्दै बुद्ध महापरिनिर्वाण भएको तीन महिना पछि आषाढ पूर्णिमाकै दिन मगधका राजा अजातशत्रुको संरक्षणमा भिक्षु महाकाश्यप महास्थविरको अध्यक्षतामा पाँचसय अर्हत भिक्षुहरूको सहभागितामा प्रथम धर्म संगायना समागम ७ महिनासम्म राजगृहको सप्तपीर्ण गुफामा सम्पन्नभयो । त्यसबेला सम्पूर्ण बुद्ध-वचन-धर्मको उत्तर भिक्षु आनन्दले दिनुभएको थियो भने भिक्षुहरूको विनय सम्बन्धि सबै उत्तर भिक्षु उपालिले दिनुभएको थियो ।

यसरी आषाढ पूर्णिमाको दिन बुद्धको जीवनमा घटेको ६ वटा संयोग र बुद्धको महापरिनिर्वाण पछि धर्म र विनयको संग्रह गरिएको प्रथम संगायन पनि यही दिनमा नै भएको देखिन्छ । बौद्ध जगतमा वैशाख पूर्णिमा जस्तै आषाढ पूर्णिमाको पनि ठूलो महत्त्व रहेको देखिन्छ ।

महाकाश्यप महारथविर र बुद्धभूमि

□ सरीता अपाले, ट्यासल

भगवान् बुद्धको परिनिर्वाण पछि बुद्धशासनको नेतृत्व गर्नुहुने भन्ते महाकाश्यप महास्थविर हुनुहुन्छ । वहाँको अध्यक्षतामा प्रथम संगायना सम्पन्न भई बुद्धका उपदेशहरू एककृत गरी ती उपदेशहरू समयको परिवर्तन सँगसँगै फरक-फरक तवरले पुनः संकलित गरियो । काठको स्लेटमा, तामाको पातामा, कागजमा सिङ्गरमरको ढुंगामा कोरिदै आज कम्प्यूटरमा पनि सेटिङ्ग गरिएको छ । बुद्धका जीवन्त उपदेशहरू आजसम्म त्रिपिटकका रूपमा यथावत नै छ । मानवले आफ्नो जीवित अवधि मैत्रीपूर्ण वातावरणले सुखी तुल्याउन सकिन्छ ।

बुद्धधर्मको चिरस्थायीका लागि महाकाश्यप महास्थविरको प्रथम देन छ । त्यसैले तथागतले तीन पटकसम्म उहाँ भन्तेलाई शासनको दायादा अभिभारा दिनुभयो । अनि बुद्धले आफ्ना अन्य शिष्यहरूलाई भन्नुहुन्थ्यो- “काश्यप जस्तै कुलगृहमा विचरण गर्ने गर, जसले काय र चित्त संयम गर्छ, सदा सन्तोषी रहन्छ, कहिल्यै चित्त खिन्न गर्दैन । चन्द्रमा जस्तै परिशुद्ध र निर्मल भइ कुलगृहमा जाने गर्छ ।” उहाँ १२० वर्षको उमेरसम्म धृतंगधरी भई दीर्घजीवन हुनुभएको थियो ।

जब वैशाख पूर्णिमाको दिन बुद्ध परिनिर्वाण हुनुभयो, त्यसबेला महाकाश्यप महास्थविर बुद्धको दर्शनार्थ आउँदै थिए । बाटोमा आजीवक (अबौद्ध सन्यासी) हातमा माला र पुष्प बौद्धै गएको भेटे । अनि काश्यप भन्तेले सोध्नुभयो- “के तपाईं, हाम्रो शास्ता शाक्यमुनि गौतमलाई चिन्नुहुन्छ ?” आजीवकले भन्यो- “म वहाँलाई चिन्छु, वहाँ परिनिर्वाण भएको आज सातौं दिन हो । यी मन्दार पुष्प वहाँलाई चढाउन लाग्दैछु ।” यो सुनी उहाँ भन्तेको परिषदमा मौनता छायो ।

वीतरागीहरू, जो क्लेशबाट मुक्त छन्, अरहत् पदमा प्रतिष्ठित छन्, होस राखी धैर्य पूर्वक यसरी रहे- “संसारमा निर्मित सबै स्वभाव अनित्य छन्, कसरी नित्य हुन सक्छ ?” यस कुरालाई मनमा धारण गरी शान्त पूर्वक रहे । जो अवीतरागी छन्, उनीहरू शान्त हुन सकेन, आँसुको धारा बहाए । यी रूवावासी भिक्षुहरूको समूहमा सुभद्र नामक नव प्रव्रजित बृद्ध भिक्षुले भन्यो- “किन रोएको ? बुद्ध हुन्जेल धेरै नियम विनियम थियो । यो गर्नु पर्छ, त्यो गर्नु हुँदैन भन्थे । अब हामी ती नियमको बन्धनबाट मुक्त भयौं अब, जे गर्न मन लाग्छ त्यही गर्ने, मन नलागे नगर्ने ।” यो सुनेर महाकाश्यप महास्थविरको मनमा संवेग उत्पन्न भयो- “अहो ! भगवान् बुद्ध परिनिर्वाण हुनु भएको एक हप्ता मात्र भयो । बुद्धको सुवर्णमय शरीरको अन्त्यष्टी

गर्न बाँकि नै छ । यसरी कुविचारकहरूको अभिवृद्धि भएमा सद्धर्म टिकन सक्दैन अतः सद्धर्म चिरस्थायी गर्न “धर्मसङ्गायना” गर्नुपर्यो ताकि, बुद्धको उपदेश, सूत्र, विनय र अभिधर्मका खण्डहरू नाश नहोस् ।

यति सोचेर काश्यप भन्ते बुद्धसँग बिताएका समयको सम्झनामा डुब्नु भयो । “जब म मोक्षको खोजीमा भौतारिँदै थिएँ, बुद्ध तीन गाउँसम्म हिँड्नु भई मलाई भेट्नु भयो । आफ्नो स्थानमा लगी तीन उपदेशद्वारा भिक्षु बनाइ दिए । अहिलेको मेरो नेतृत्वको आवश्यकता देखेर नै बुद्धले आफ्नो चीवर मसँग साटेर लगाउनु भयो” अनि बुद्ध भन्नुहुन्छ - “काश्यप ! यो पंसुकुल चीवर के तिमी लगाउन सक्छौ ? यो कपडा मसानमा भेट्टाउँदा समुद्रसम्म भूकम्प गयो । यो बुद्धले लगाउने चीवर थोरै गुण हुनेले धारण गर्न सक्दैन ।” बुद्धले दिनुभएको यो चीवर ग्रहण गरेर सातदिन पछि आठौं दिनमा नै काश्यप भन्तेले अरहत्त्व साक्षात्कार गरेको थियो । त्यसैले भनिन्छ, बुद्ध शासनमा बुद्ध ‘सुरिय’ हो भने महाकाश्यप ‘चन्द्र’ हो जसले पूर्णिमाको उपोसथ दिनमा सूर्यको अनुपस्थितिमा अन्धकार हटाई प्रकाश दिन्छ ।

आज, नेपालमा जन्मेका मानवले यति सोच्नु जरूरी छ कि चन्द्र सूर्य प्रकाशको स्रोत हो । ज्ञानको प्रतीक हो, हाम्रो ध्वजा हो, पहिचान हो । अतः बुद्धलाई चिन्नु हाम्रो गौरव हो । बुद्धको उपदेशलाई थोरै भएपनि जान्नु छ, बुझ्नु र बुझाउनु छ । ती उपदेश ग्रहण गर्ने या नगर्ने, मान्ने या नमान्ने भन्ने कुरामा सबैजना स्वतन्त्र छ । तर बुद्ध शिक्षा थाहा दिलाउने पक्षमा व्यापकता हुनु अनिवार्य छ । किनकि यो देश बुद्ध भूमि हो ।

आज, यो देशमा हिंसा व्याप्त छ । किनकि अहिंसाको शिक्षा थाहा दिलाउनु पर्ने आभाष न त देशले गर्यो, न त देशका प्रतिनिधिले नै गरे । अनि ती गरीब जनता, जो गर्भबाटै सहयोग र ऋण बोकेर जन्मे त उनीहरू यति धेरै व्यस्त छन् कि चन्द्र र सूर्यको प्रकाशले सजीवलाई जीवन दिए भैं आफ्नो सहकर्मीसँग मैत्री, भातृत्व र सहयोग रूपि जीवन्त भावनाको सम्बन्ध जोडि बाँच्नु पर्ने कला कहिले सिक्ने ?

हे नेपाल ! आँखा खोल । यहाँ चन्द्र सूर्यको प्रकाश छ । तिमी आफ्ना सन्तानको रगतले रिंगिएको भूमि देख्न सक्छौ । त्यस फोहोरलाई शीतल पानीले पखाल । अहिंसाको विजारोपण गर । अनि, प्रकाशको स्रोत अंकित ध्वजाले ज्ञानको स्रोतरूपि शान्ति क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गरी आफ्नो शीर उठाउन देउ । ❖

सफलताको सूचक-सम्यक् व्यायाम

□ श्रामणेर अमती, विश्वशान्ति विहार

मग्गानट्ठङ्गिको सेट्ठो - सच्चानं चतुरो पदा ।

विरागो सेट्ठो धम्मानं - द्विपदानञ्च चक्खुमा ॥

अर्थात्- मार्गहरू मध्ये आर्य-अष्टाङ्गिक मार्ग श्रेष्ठ, सत्यहरू मध्ये चार आर्य-सत्य श्रेष्ठ, धर्महरू मध्ये वैराग्य श्रेष्ठ र देव-मनुष्यहरू मध्ये चक्षुमान बुद्ध श्रेष्ठ छ ।

लोकको इतिहासमा कुनै समय एक यस्ता महापुरुषले जन्म लिएका थिए, जसले आफ्नो सम्पूर्ण जीवन परोपकारी कार्यमै संलग्न गरेर यस संसारलाई केही दिएर गए । उनै महापुरुषको जन्म एशिया महादेशको दक्षिणी क्षेत्रमा पर्ने सुन्दर र शान्त देश नेपालको पश्चिमी तराई क्षेत्रमा अवस्थित लुम्बिनी शालोद्यानमा भएको थियो । ३२ लक्षणले युक्त बालक क्रमशः बालक अवस्था पार गर्दै १६ वर्षमा विवाह गरी २९ वर्षमा गृहत्याग गरी प्रव्रजित जीवन धारण गरी ३५ वर्षमा बुद्धत्वज्ञान लाभ गरी सर्वज्ञ बुद्धको नामले लोकमा प्रसिद्ध भए । उनै बुद्धले लोक हित, कल्याण र उपकारार्थ महान् धर्मको देशना गर्नु भयो । जुन धर्मको केवल श्रवण र पालनबाट मात्रै पनि कयौँ मानिसहरूले आफ्नो वास्तविक जीवनको अर्थलाई बुझी जीवन मरणको अवस्थाबाट मुक्त निर्वाणधर्म लाभ गरे भने कतिपयले त धर्मलाई बुझे पनि जीवन सफल पारे ।

यसरी लोक हित र कल्याणका लागि उनले देशना गर्नु भएको धर्म सु-आख्यात, सांदृष्टिक, अकालिक, एहिपशियक, औपनयिक र विद्वानजनहरूले प्रत्यक्ष रूपमा थाहा पाउनु पर्ने जस्ता महान् गुणहरूले सम्पन्न थियो । यस किसिमको महान धर्मको प्रतिपादन गर्नु पूर्व बुद्धत्व प्राप्त गर्न उनले 'मध्यम मार्ग' अर्थात् 'आर्य-अष्टाङ्गिक मार्ग' अपनाएका थिए । 'निर्वाण मार्ग' को रूपमा पनि चिनिने यस आर्य-अष्टाङ्गिक मार्गको शाब्दिक परिचय बुझ्ने हो भने 'आर्य' शब्दको अर्थ उत्तम, परिशुद्ध, वास्तविक तथा यथार्थ भन्ने हुन्छ । अन्तर्मुखी भई चार आर्य सत्यको यथार्थज्ञान बुझेको व्यक्तिलाई पनि 'आर्य' भनिन्छ । 'अष्टाङ्गिक' भनेको आठअङ्गले युक्त हो भने 'मार्ग' भनेको सामान्यतया बाटो भएपनि यहाँ मार्ग शब्दको अर्थ उपाय, विचार, अभ्यास तथा अनुशरण भन्ने बुझिन्छ । यस प्रकार 'आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग' भन्नाले आठअङ्गले युक्त मार्ग हो जुन मार्गलाई आर्यहरूले

उपयोगमा ल्याउँछन् र जसद्वारा सांसारिक जंजालबाट मुक्त भएको निर्वाण मार्गसम्म पुग्न सकिने हुन्छ ।

वास्तवमा आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग हामी सबैले आफ्नो हितको लागि पालना गर्नुपर्छ । तर यसका लागि विभिन्न बाधा-अड्चनहरू आइपर्छन् । भगवान् बुद्धले ती बाधाहरूलाई निम्न बुँदाहरू मार्फत दर्शाउनु भएको छ-

- १) अति गर्मि भयो भनेर अल्छी मान्नु, २) अति जाडो भयो भनेर अल्छी मान्नु, ३) अति चाँडो छ भनेर अल्छी मान्नु, ४) अति ढिला भइसक्यो भनेर अल्छी मान्नु, ५) एकदम भोक लाग्यो भनेर अल्छी मान्नु, ६) एकदम पेट टन्न छ भनेर अल्छी मान्नु ।

यी ६ बुँदाहरू बाहेक पनि अरु धेरै बाधाहरू छन् तर यस्ता बाधाहरू सबैलाई पन्छाएर हामीले उक्त मार्गलाई अपनाउनु पर्छ । पालि साहित्यमा यस मार्गलाई 'मज्झिम पटिपदा' भनेर उल्लेख गरिएको छ । यसलाई नेपालीमा 'मध्यम प्रतिपदा' अर्थात् 'मध्यम मार्ग' भनिन्छ । अत्यधिक सुख र आराम अनि अत्यधिक दुःख र कष्ट यस मार्गका दुई अति हुन् । यी दुई अतिलाई त्यागेर बीचको मार्ग अपनाउने हुनाले यस मार्गलाई मध्यम मार्ग भनिएको हो । यसलाई परिभाषा दिने क्रममा बुद्धले 'किलेसे मोक्खता निब्बानं गच्छति एतेनाति मग्गो' भनेर भन्नु भएको छ । अर्थात् विभिन्न क्लेशहरूलाई हटाएर अपाय दुःख वट्ट दुःखबाट अलग रहेको निर्वाण सम्म पुर्याइदिने मार्ग आर्य-अष्टाङ्गिक मार्ग वा मध्यम मार्ग हो । यो निम्न आठ प्रकारका छन्-

- १) सम्यक् दृष्टि, २) सम्यक् संकल्प, ३) सम्यक् वचन ४) सम्यक् कर्मान्त, ५) सम्यक् आजीविका, ६) सम्यक् व्यायाम, ७) सम्यक् स्मृति ८) सम्यक् समाधि
- यी आठ मार्गहरू तीन स्कन्धहरूमा विभक्त गर्न सकिन्छ ।
- १) शील स्कन्ध- सम्यक् वचन, कर्मान्त, आजीविका
  - २) समाधि स्कन्ध- सम्यक् व्यायाम, स्मृति, समाधि
  - ३) प्रज्ञा स्कन्ध- सम्यक् दृष्टि, सम्यक् संकल्प

यसप्रकार आर्य-अष्टाङ्गिक मार्गमा भएका मार्गहरू मध्ये छैठौँ स्थानमा तथा समाधिस्कन्ध अन्तर्गत पर्ने सम्मावायामो अर्थात् सम्यक् व्यायामको आफ्नै किसिमको छुट्टै महत्व तथा विशेषता रहेको छ । सामान्य

अर्थमा सम्यक् व्यायाम भन्नाले ठीक कुरामा ठीकसँग प्रयत्न गर्नु अर्थात् कुशल कार्यमा लीनहुन र अकुशल कार्यबाट विरक्तहुन गरिने प्रयत्न भन्ने बुझिन्छ । सामान्यतया व्यायाम शारीरिक र मानसिक गरी दुई किसिमका छन् । शारीरिक व्यायामले शरीरलाई स्वस्थ र तन्दुरुस्त राख्न सघाउ पुर्याउँदछ भने मानसिक व्यायामले दुःखमय भवसागरबाट मुक्त हुन सहयोग पुर्याउँदछ । मानसिक व्यायामले सम्यक् व्यायामलाई निर्देशन गर्दछ । हामीले यी दुवै व्यायामहरू गर्नुपर्छ तर शारीरिक व्यायामलाई भन्दा मानसिक व्यायामलाई बढी महत्व दिएर मात्र । यी दुवै व्यायाम गर्नुको एउटै उद्देश्य हुन्छ - सन्तुष्टि । शारीरिक व्यायामले शरीरका विभिन्न अङ्ग प्रत्यङ्गहरूको विकास गर्छ र यसले क्षणिक सन्तुष्टि प्रदान गर्दछ भने मानसिक व्यायामले भित्री वा अन्तस्करणको विकास गरी निर्वाणधर्म तर्फ घचेट्ने हुन्छ । यसले दीर्घकालीन मानसिक सन्तुष्टि प्रदान गर्दछ । त्यसकारण शारीरिक व्यायाम भन्दा मानसिक व्यायाम मानव जीवनका लागि उपयुक्त हुन्छ ।

वास्तवमा सम्यक् व्यायाम जीवन र कार्य सफलताको सूचक हो । मानिसले जीवनमा गर्ने जे जति कामकार्यहरू छन् ती सबैको सफलताका लागि सम्यक् व्यायामले धेरै भन्दा धेरै अहम् भूमिका निभाएको हुन्छ । हामीले जे काम गर्छौं त्यसमा प्रयत्न अथवा वीर्य अथवा व्यायामको कारणले नै सफलता पाउन सकिन्छ । काम गर्न व्यायाम मात्र भएर पुग्दैन इच्छा तथा ज्ञान अथवा श्रद्धा र प्रज्ञा पनि हुनु पर्छ । त्यस्तै श्रद्धा (इच्छा) र प्रज्ञा (ज्ञान) मात्र भएर पनि पुग्दैन, त्यहाँ सम्यक् व्यायाम तथा प्रयत्नशील स्वभाव-वीर्य हुनु अत्यावश्यक देखिन्छ । उदाहरणकै रूपमा लिनुपर्दा एक पौडीवाज जसलाई राम्रोसँग पौडी खेल्न आउँछ । उसलाई यो पनि थाहा छ कि पौडी खेल्न राम्ररी हात खुट्टाहरू चलाउनु पर्छ, शरीरलाई सन्तुलनमा राख्नु पर्छ, र उसमा पौडी खेल्ने ठूलो इच्छा पनि छ तर यति थाहा हुँदा-हुँदै पनि यदि उसले पानीमा गएर पौडी नखेली त्यत्तिकै बसिरहन्छ भने उसमा

भएको इच्छा र शीप (ज्ञान) को केही मतलब रहँदैन । त्यसकारण आफूमा भएको ज्ञानको ठीक ठाउँमा सदुपयोग गर्ने सम्यक् व्यायामको ठूलो महत्व रहन्छ । उसले पौडने प्रयत्न गरेको भए ऊ आफ्नो कार्यमा सफल हुन्थ्यो तर पौडने प्रयत्नै गर्दैन भने उ त्यहीँको त्यहीँ हुन्छ र आफ्नो इच्छालाई प्राप्त गर्न उ असफल हुन्छ । त्यसकारण कार्य सफलताको निम्ति वीर्य तथा सम्यक् व्यायामको आवश्यकता पर्छ । यो कुरा अवबोध भएको व्यक्तिले मात्र सांसारिक दुःखबाट मुक्त हुन के कस्तो व्यायाम गर्नुपर्छ भन्ने कुरा थाहा पाउँछ ।

कल्प उत्थानको आरम्भमा मानिसहरूलाई खान पिउनका लागि कुनै दुःख थिएन । कारण उनीहरू प्रयत्नशील थिए, उनीहरूमा अभ्यास तथा व्यायामको कमी थिएन । तर जब उनीहरू अल्छी हुँदै गए, विस्तारै खानपिनको समस्या पनि बढ्दै गयो । भन्नुको तात्पर्य के हो भने व्यायामले युक्त उद्योगी जीवनमा सम्पन्नता हुन्छ भने अनुद्योगी जीवनमा रिक्तता । जीवनलाई सम्यक् दृष्टिले परिशुद्ध बनाउँछ भने त्यसको सम्पन्नताका लागि सम्यक् व्यायामले भूमिका निभाउँदछ । हामीले कुनै काम प्रति इच्छा, ज्ञान, जोश, जाँगर र प्रयत्न तथा व्यायाम मात्र जगाउनु पर्छ । सफलता स्वतः हाम्रो हातमा आउँछ । एक समय अमेरिकाका एण्ड कार्नेगि नामक एक गरीब बाबुका सन्तान थिए । पछि ठूलो भएपछि उसको कामप्रतिको आस्था, इच्छा, ज्ञान, मेहनत, लगनशीलता, प्रयत्न र व्यायामको कारण ऊ यति धनी भयो कि उद्वारा नियुक्त एक मेनेजरको वार्षिक कमाइ मात्र पनि १ लाख डलर थियो । उ यसरी गरीबबाट धनीमा परिवर्तन हुनुमा विभिन्न कारणहरू होलान् तर सबभन्दा महत्वपूर्ण कारण उसको प्रयत्नशील स्वभाव तथा सम्यक् व्यायाम हो । मानिसले प्रयत्न तथा व्यायाम मात्र गर्नुपर्छ, उसले काममा सजिलै सफलता हासिल गर्न सक्ने हुन्छ । बुढले भन्नु भएको छ “वीरियतो किं कम्मं नाम न सिज्झति?” अर्थात् “वीर्य, प्रयत्न तथा व्यायामबाट सम्पन्न नहुने काम संसारमा के छ र ?”

संसारमा जे जति ठूल-ठूला महान् दार्शनिक, विद्वान तथा वैज्ञानिकहरू छन् तिनीहरू सबै त्यसरी ठूला महान् हुनुमा पनि सम्यक् व्यायामको ठूलो भूमिका रहेको हुन्छ ।

(विश्वशान्ति बौद्ध शिक्षालयमा अध्ययनरत कक्षा ९-१० का श्रामणेर-अनागारिकाहरूबीच भएको निबन्ध प्रतियोगितामा प्रथम स्थान प्राप्त गरेको निबन्ध- सं.)

शः मस्तयत्त बौद्ध परियत्ति शिक्षा
व्यंका दिस् / विज्याहं ।
लोकाकीर्ति परियत्ति शिक्षालय,
नकबहिल, चण्डी विद्याभ्रम, यल ।
ई प्रत्येक शनिवार सन्ध्याया ५ वजे निसे ।

धर्म-दायद.....

□ ज्योति शाय, कबित्तपोड

सुपाय् सर्गतय् उख्य थुख्य व्वःथें, जुजु अशोकया नुगः ख्यलय् व्वल विचाः किपा, न्यव्वयाः थी थी भाव कल्पना अने-तने जन्म विया थें मस्त व काय्-म्हायाय्, थः यत्थे धन समान हे सुयातं दान वियाछ्वे धइगु स्वतः अधिकार दइगु गथे !

बीहे धाःसां थःला-हियागु मतिना चफ्फुइ माःगु छखे
“मस्तय् स्वतंत्र इच्छा म्वयहिल” धाइ स्वार्थीम्ह धका उखे ।

पूर्णयाय् धइगु मनोरथ थःगु अभिनंला दइ जिके दुथें
थःहित निमित्तं जक जिं अभिगु जीवन छयलेगु धर्म गथे !

दुनाः तर्कनाय् च्वंगु खनाः जुजु, ई सीका अन तिष्य गुरु
व्वयाः भिन्तुना धाल, “राजेन्द्र ! संशय ब्याक्कं फ्यना बुलूँ
सकस्यां सहर्ष सहमति दयकाः याय्त ज्या-खँ परिशुद्ध मनं
सुयां परिहानि मज्जीक छुं हे सदां लिच्वः भिं ज्वीगु कथं

व्वथीक वालाः स्वयाः विचारं खंके माःगु थ्व निश्चय खः
निन्दु प्यन्दु न्हापा लिपा जुलं छुं स्यनीगु मदु छिं स्यूगु थ्व खः ।

तसर्थ हे राजन् ! जुया आशवस्त मनन याय्गु ज्वी उत्तम हे
विदा जुये थौं, सुचं छिगु यदि दतसा हानं थन जि वये ।”

“यथोचित छपिनि, हे पूज्य गुरु !” धाल सम्राटं नम्र जुयाः
“विन्ति लिपा याय्, छपिसँ धाःथें थी थी दृष्टिं माःगु स्वयाः ।”

विज्यात भन्ते तिष्य अनं तर जुजुया मनय् खँ स्वःगु मतं
तोते नं मफु महत्वाकांक्षा पूर्णयाय्गु नं आश मखं ।

त्वःमथें जुल ज्या-खँ राज्यया अन्तर्द्वन्द्वं ग्रस्त जुयाः
न्हयःनं चिच्छं वःगु हे मखुत निर्णय क्वातूगु काय् मफयाः ।

चिनाः लगामं मतःम्ह सलथें व्वात विचाः, मन-ख्यलय् प्यखें
थःथःगु लक्ष्य भवन थ्यंकेगु लँ लुयाः वइथें गनं गुखें !

तर्क दनाःवल चित्तय् हानं थःगु मनोरथ पक्ष्य कयाः

हीन-भावना दमन याय् माःगु राज संस्कार शक्ति मुनाः

दे अधिनायक सम्राट याःगु अभिलाषा फुक छखे छ्वयाः

मेपिनि इच्छा जू मजू धइगु महत्व छाय् च्वने माःगु वियाः

कमाशः

सिद्धार्थ प्रति भारतय् बिचाः

□ बुद्धत्वा शाय 'क'

दाखुं धापिं नं ज्यानाजुल, तयेमाली त्वाभः वया करुणाया न्हयःने
जुजु जुजुपिं नं ग्यानाजुल, चुइमाली पुलिं वया मैत्रीया न्हयःने
मूर्खतसेला फूर्ति यानाजुल, याइमखु भीत न्ह्याम्ह वःसां न्हयःने ।
चिंचिमिन फुकसिया मन, ज्ञानीजनपिनि ज्ञान न्हयःने ।

त्वाभःख्याभः मखु वैगु बल, अथेसां थुज्वःगु वातावरण
ब्रह्मादि देवपिनि व दूत मखु, अथेसां गुज्वःगु अन्तस्करण,
प्रत्यसं व न्हयःने मथ्यानि, अथेसां थन तारण मरण
धात्थें वस्पोल न्हयःने थ्यनीबलय्, गुज्वःगु जुइ थनया आवरण ।

वस्पोलया सफल-जीवन स्वयेत, गुलिस्यां याःवन तपस्या साधन
वस्पोलया ज्ञानजीवन कायेत, गुलिस्यां याःवन कठोर ध्यान,
थ्व छगू ला थुइके थाकुगु खः, गनं दइगु व हेतु-संस्कार-धन
भविष्य धनी सिद्धार्थ जुयेत, गुब्बेनिसेयागु वया अन्तस्करण ।
गुलि तापाःनि व जीवन, कोलाहल जुइधुकल आकाश-बन
मारतय् अन मछिनावल, त्वःते मजित थ्वइत स्वतन्त्रं थन,
न्हयागुं बाधा अड्चन वियाःसां, त्वःतकेमाल बोधिचर्या मन
मखुसा भीसं नं यायेमाली, बुद्धधकाः वैत अभिवादन ।

गुज्वःगु थ्व संसार खनी ! भिपिं नं वये बिइगु मखुगु थन
मभिपिं नं मन्त्यंगु थ्व, अजूया लोक जुयाच्वन,
थःथः स्वार्थया थःथः लँय्, थःहे अमरथें खनाच्वन,
प्रकृतिप्रवाहाया जाति-व्यथा, दन्त्यकथाथें जुयाच्वन ।

गुम्ह मनुखं जाति-पलाः दिकेत, अलौकिक पलाः ल्हवनाच्वन
साध्य असाध्य जीवन जुयाः, पारमी फुटय् यानावयाच्वन,
वयात अलौकिकं अपदस्थ यायेत, मारतय् कुतः जुयाच्वन
गुलि अजूगु नीति नियम, बोधिसत्त्वं नं धाये मफयाच्वन ।

सिद्धान्त मदुगु सत्व मखु हँ, सिद्धान्त हे फुक जुयाच्वन
धरतिद्यःनेया शक्ति चुइकेत, प्रकृति-प्रकोप वयाच्वन,
न्हियात त्याकेत सन्ध्या वयाः, चायात स्वंवयाच्वन
चायात लिफ्याना धकाः च्वंबलय्, सुर्घः तीजक लुयाच्वन ।

गुकियात थौं थुगुजगतं, छन्हु धकाः जक नालाच्वन
अथेहे जीवन नं वैगु, फुक मार व सार जुयाच्वन,
मार मदुसा माःगु मदु सार, सारयात हे मार जुयाच्वन
मार जुइ मन दुपिं फुकसिया, त्वःतेमते व नुगलं धयाच्वन ।

अमृतानन्द वन्द्य पूर्व आधुनिक काल (८८८-९६६) या सामाजिक क्षेत्रया छम्ह ऐतिहासिक पुरुष खः । वयकः विश्व प्रसिद्ध नेपाःया महाबुद्ध देगःया संस्थापक अभयराज शाक्यया बुद्धगयाय् बूम्ह चीधिम्ह काय् बुद्धजुया गुत वय्या वंशज खः । नेपालया इतिहास मध्यकाल (१-८८८) आधुनिककालय् ह्यूबले पृथ्वीनारायण शाह (८८८-८९५) या शासनकालय् जन्म जुयाः, प्रतापसिंह शाह (८९५-८९७) या कालय् बाल्यावस्था, अनं रणबहादुर शाह (८९७-९१९) या इलय् किशोरावस्था हनाः गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाह (९१९-९३६) या इलय् युवावस्थाय् सक्रिय जूम्ह वयकः राजेन्द्र विक्रम शाह (९३६-९५७) या कालय् उच्च प्रतिभा क्यंम्ह न्याम्ह जुजुपिनि जीवनकालतक ६० दँ म्वाःम्ह बहुप्रतिभाशाली व्यक्तित्व खः ।

वयकःया कृति विश्व न्यनाचंगु दु-नेपालया राष्ट्रिय अभिलेखालय, केशर पुस्तकालय, आशा सफूकुधि, नेपालभाषा परिषद, भारतया एशियाटिक सोसाइटी अफ बङ्गाल, कलकताय्, बेलायतया इण्डिया अफिस लाइब्रेरी, रोयल एशियाटिक सोसाइटी, क्याम्ब्रिज विश्वविद्यालय पुस्तकालय, लण्डनय् अथे हे फ्रान्सय् विब्लियोथेक नेशनाले, पेरिसय् थ्यनाचंगु दु ।

दक्कसिवय् न्हापां जुजु गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहया शुभ राज्याभिषेकया इलय् निमन्त्रणा यानाः भ्नाःम्ह पाल्पाराज्यया जुजु पृथ्वीपाल सेनयात यल लायकुली कुनातःबले अमृतानन्द वन्द्य नां जाःगु संस्कृत नाटक 'हनुमान'यात ने.सं. ९२०/ई.सं. १८०० स भाय्हिलाः नेपालभाषा स्यनाब्युगु खः । ने.सं. ९३२ (वि.सं. १८६८) स नेपालीभाषां मल्लकालय् नेपालभाषाय् लोकहवाःगु संस्कृत वेतालपञ्चविंशतिकायात हिलाः बेतालपञ्चीसी च्यादिल ।

वयकलं मौलिक रुपं अनेक भजन मे ने.सं. ९२६-९५४ दुने च्यादीगु दु । चरपति पादं संस्कृतं च्यादीगु नीन्यापु सिलःया अवलोकितेश्वरस्तोत्रयात वयकलं १५ मात्राया समछन्दय् नेपालभाषां हिलादीगु "देव मनुष्य" तस्सकं लोकहवाः ।

अमृतानन्द वन्द्यया नेपालीय देवताकल्याण पञ्चविंशतिका अवले हे ने.सं. ९६३ व ९७७ (ई.१८४३-व १८५७) स हे अंग्रेजी अनुवाद जुयाः एशियाटिक सोसाइटी अफ बङ्गालया जर्नलय् (ल्याः १२) पिदने धुंकल । थ्व मूलतः स्वयम्भूपुराणया सारसंक्षिप्त काव्य तस्सकं लोकप्रिय जूगु खनेदु । वयकःया जीवनकालय् ने.सं. ९४८ (ई.१८२८) स वयकलं च्यादीगु नेपालया इतिहास फारसीभाषाय् हिलेज्या जुल ।

पण्डित अमृतानन्दया जीवनय् ह्युपाः यल हःखाया भाजुधनं ने.सं. ९३५ (ई.१८१५)स बुद्धगया तीर्थयात्राय् वयकःयात पथ-प्रदर्शक रुपं यंकुसेली जुल । अन विष्णुपादुका धकाः पूजा यानाचंगु वास्तवय् बुद्धपादुका खः धकाः शास्त्रार्थ यानाः प्रमाणित यासैलि वयकःया पण्डित्य प्यखेरं न्यन । वास्तवय् थ्व विश्वया बौद्धधर्मावलम्बीपिनि लागि पुलां पुलेमफैगु ऋणस्वरुपया अमृतानन्दया योगदान खः । थ्व घटनाया लुमती दाता भाजुधनं बुद्धपादुका प्रतिमा पौभाः थाकाः द्युदसं गुलां ब्वय्त गुधि स्वना थकूगु व उकी तीर्थयात्रीपिनि क्रिपां कियातःगु दु, गुकिं "श्रीअमृतानन्द पण्डित" या किपा प्राप्त जूगु खः ।

थ्वयां लिउं पं. अमृतानन्द ब्रिटीश रेसिडेन्सी सल्लाहकार जुल व रेसिडेन्ट ब्रायन हफ्टन हड्जसन (ई १८००-१८९४)ने.सं. ९२०-१०१४) यात थःस्वयां २६ थँम्ह पण्डितं नेपालया सांस्कृतिक सम्पदावारे जीवित विश्वकोष थें जानकारी विल । हड्जसन व ज्ञानयात विश्व न्यकाविल । अमृतानन्दया विद्वतायात कनेकथं हड्जसनया जीवनीकार

Ajay Overseas (Pvt.) Ltd

Head Office : Ward No. 16, Vanasthali, Branch Office : Ward No. 24, Wotu Tole

विलियम विल्सन हण्टर थःगु Life of Brain Houghton Hodgson स च्वत-(1) the greatest Pandit in Nepal (2) the highest type of ancient native scholar (p.273) (3) the great Nepalese Pandit (p.275) etc.

पं अमृतानन्दया नेपाल संस्कृतिया छगू मेगु विशिष्ट योगदान वय्कःया ने.सं. १४६ स हङ्गसन साहेवयात च्वयाव्यूगु "अमृत-शाक्यशासन-(कोष)" खः । थुकियात धर्मकोषसंग्रह धायगु यानावयाच्चंगु दु । थ्व ने.सं. ७७२ स यलया टोल टोलया देवस्थलया वयान यानातःगु कुनु शर्माया "कीर्तिपताका"या पलाखय् न्ह्यज्यानाः व हे शैली न्ह्यथनातःगु स्वनिगःया बौद्ध सम्पदास्थलया परिचयकोष खः, गुगु थासय् यंकाःअमृतानन्द हङ्गसनयात क्यनेयं कूगु खः । थ्व हे पर्यटन दर्शनया भ्वलय् न्हापां खुसि ने.सं. १४६ गुलागा सप्तमी (ई. १८२६ अगस्त) स हङ्गसन महाबुद्ध दर्शन याः भ्नाःगु अभिलेख तयाः तत्कालीन "महाबुद्ध सेवा समिति" आगन्तुक पुस्तकया शुरुआत याःगु दु । उगु इलय् महाबुद्ध देगःया वंकुलि (पूर्वोत्तर) कुनय् अनसं लाःगु श्रीघनवहालय् थःगु छैय् अमृतानन्द थःहाकिम हङ्गसनयात दुस्वकल जुइ धकाः अनुमान याय्फु ।

न्हापांगु शदीया संस्कृत महाकवि अश्वघोषया बुद्धचरित्र महाकाव्यया २८ मध्ये दथुइ प्यंगू सर्ग तनाच्चंगु ने.सं. १५०(ई.१८३०) स परिपूर्तियाःगुलिं नं पूर्वीय साहित्य संसारय् पं. अमृतानन्दया महत्ता थहांवनाच्चंगु दु । उगु प्यंगू सर्ग खः- १४ः बुद्धत्व प्राप्ति, १५ः धर्मचक्रप्रवर्तन, १६ः शिष्यपित दीक्षा व १७ः महाशिष्यपिनि सन्यास । काव्य च्वज्याय् ल्हाः जःगुलिं वयकलं थःगु पहलं 'छन्दोमृतलता' हे च्वयादीगु दु । थुकि खुगू मञ्जरी (चुलि) दु-प्रथमः मुखबन्ध, द्वितीयः समवृत्त, तृतीयः अर्धसम, चतुर्थः विषम, पञ्चमः मात्रावृत्त व षष्ठः गद्यप्रभेद ।

थःगु जीवनया अन्त्यपाखें ने.सं. १५१/ई.१८३१ स पं. अमृतानन्द ब्रायन हफ्टन हङ्गसनया इनापकथं अमृत व्याकरण च्वयादिल । थ्व देवभाषा (संस्कृत), पर्वतियाभाषा (नेपाली) व नेपालीभाषा (नेपाल=नेवाः भाषा) स्वता भाषाया व्याकरण खः । ऐतिहासिक दृष्टिं स्वयंगु खःसा थ्व नेपालभाषा व नेपालीभाषाया न्हापांगु मौलिक व्याकरण खः । थ्व त्रिभाषिक व्याकरण संस्कृत व्याकरण परम्पराय् नं छगू तँसा खः । पं. अमृतानन्द बोधिसदिव्यात्वदानपाखें अष्टमीव्रत (वीरकुशावदानं) नं ने.सं. १४७ स भायहिलादीगु दु ।

थुकथं पूर्व आधुनिक इतिहासकालय् स्वंगू भाषाया विशिष्ट वाङ्मय स्रष्टा अमृतानन्द बन्धं अनूदित, काव्यिक, भाषिक व सांस्कृतिक रचना नेपालया मांयात देछानाः

थःगु विशिष्ट थाय् दय्कू गु दु । थुकथं वयकलं आधुनिक नेपालया वाङ्मय निर्माणय् स्वता भाय् संस्कृत, नेपालभाषा, नेपालीया विशेष थाय् दुगु खँया नं पुष्टि याःगु दु । थज्याःम्ह प्रतिभायात राष्ट्र व स्थानीय निकायं उचित व याकनं सम्मान याय्माःगु दु । थथे सम्मान वय्कःया हुलाक टिकट पिकयाः, वय्कःया जन्मछँयात वय्कःया संग्रहालय दय्काः याय्फु । ❀

(काशीनाथ तमोट, शोध-निर्देशक, अमृतानन्द बन्ध-व्यक्ति व कृति, अनुसन्धाता मञ्जुतारा शाक्य, ने.सं. ११२२)

जीवन, देश अनि प्रेम

-यादव लाल कायस्थ

जीवन त हाम्रो अगाडि छ, के गछौं पछाडि फर्केर
जन्मेको देश त यहि हो, के गछौं अन्तै गएर
रोजेको प्रेयसी त तिमी नै हो, के गरूँ अर्कै हेरेर

सन्तुष्टि भन्दा कुरा अरु ठूलो छैन जिन्दगीमा
वर्तमानमा हो जीउने भूत अनि हैन भावीमा जीउनुछ अगाडि बढेर

जस्तो जे भए पनि कर्म गर्न मातृभूमिमाै पर्छ सिक्न
राज गर्नु नर्कमा भन्दा नोकर बन्नु स्वर्गमाै पर्छ बुझ्न
गर्नुछ यही बसेर

जस्तो जे भने नि हुन्छ संसारमा सत्य एउटै
माया प्रेम पनि हुन्छ जिन्दगीमा एकै पटक बिताउनुछ सँगै मिलेर

आँसु कहिले, कहिले हाँसो हो यो जीन्दगी यथार्थमा
मात्र रमभ्रम दुई दिनको भनी नगरौं गल्ती व्यर्थमा
बढनुछ मेहनती भएन

जहाँ ईच्छा त्यहाँ उपाय भने भैं, छैन के हाम्रो यो माटोमा
लगन अनुशासन भएनै पाईन्छ सवै हाम्रै यही बाटोमा
हिडनुछ नेपाली भएर

आफू पनि बन्नु पर्छ बनाउन देश मात्र त्यस पछि प्रेम
बनाउन आफूलाई नसके कसरी बनाउँ जीवन देश अनि प्रेम
वाँच्नुछ खुशी भएर

*आशावादी व्यक्तित्वमा समर्पित

*विदेशमा गई नफकनि नेपालीमा समर्पित

*टोखो प्रेमगर्ने प्रेमीमा समर्पित

On Buddhism: Questions often asked by the people

□ Ven. Sujano Bhikkhu of Nepal
Mahachulalongkorn University, BKK

1. The Buddha is not God, so why is His Teaching a religion and why do Buddhist worships Him as God?

Is Buddhism religion or Philosophy? The question that often asked from scholars and new Buddhist studies. Religion is any faith or method of worship or the belief in a god or gods who made in the world and who can control what happens in it. For Buddhism is not religion but we can compromise with the other religion. Buddhism compromises with other religion because the base is in Faiths, but for Buddhism is not stopping on faith. Faith and wisdom is base of Buddhism. However, mostly religious philosopher used to say Buddhism as a religion.

Then arise question what is Buddhism? Buddhism is the name given to the Teaching of Gautama Buddha but usually called by his followers the Buddha Dhamma or Buddha Sasana. Buddha posited on creator God. His Teachings are so different from the primary concerns of their Faiths and believes that some Western observers as a Philosophy or as a psychology.

Original Buddhism was an applied philosophy. It deals with the problems of life or

suffering and how to solve them in the light of the law of cause and effect. After the passing away (Parinibbana) of the Buddha the Buddhists out of their reverence to him began to deity him and Buddhism began to seem most characteristics of a religion. This may be the religious tendency of human nature. Human beings are weak and always look up to something supernatural for refuge. If there is nothing of the sort in their religion, they will conceive it and take refuge in it at times of emergency. Buddhism and Buddhists are not exception.

There seems to be no damage in believing in something supernatural as long as the believer get some benefit from it though the benefit may be only psychological. Man has both emotion and intelligence. A religion should have something supernatural to satisfy emotion and something intellectual or philosophical to satisfy reasoning.

2. Why do monks wear robes of different color? It there any special meaning?

In Theravadas Buddhism there are so many sect in this present days, but the robes which monks use to wear is almost same. This is an important fact for the Buddhists and other.

Through

Vision TOURS & TRAVELS (P.) Ltd.

(A Quality Tour Operator in Nepal)

PO BOX: 10666 THAPATHALI, KATHMANDU, NEPAL

TEL: 244114, 258326, FAX: 977-1-244114/524588

Email: vision@wlink.com.np, Website: www.visiontours.com

- Inbound Tour & Outbound Tour
- Cultural & Religious Tour
- Air Ticketing
- Hotel Booking

भिजन टरुर्स एण्ड ट्रभल्सले नेपाली श्रद्धावानहरुको लागि थाइल्याण्ड, बर्मा, श्रीलंका तथा चीन

जस्ता बौद्ध देशहरुको तीर्थ यात्राको तेश्रो समरूह यही माघ-फागुनमा जान लागेको छ ।

भ्रमणमा जान इच्छुक श्रद्धावान महानुभावहरुले सम्पर्क गर्नुहोला ।

सम्पर्क : ज्ञानुराज शाक्य, प्रणय श्रेष्ठ

Lumbini: The birthplace of Lord Buddha

Robes of monk according to Thai Buddhism there have mostly two colors: saffron color and dark - brown color but other few monks use dark-pink color as in Myanmar Nepal and brown color. In former days very difficult to get the cloths so monks used to collect many different colors cloths. When there was no ready made chemical dye monks used to dye their robes with roots of plants for a color in there robs. The color usually came out as light saffron or greenish yellow; later on the bright saffron chemical or dye was imported from Europe and used until today.

The robes of dark-brown color are dyed with the water obtained from boiling the hard wood of a jack- fruit tree. It is believed that this dye and method of dying practiced in the time of Buddha. But now a day's chemical dye of this color is available.

Present time the two colors have become the identity marks of the two orders of monks in Thailand. The saffron is for the Mahanikayas schools and the dark-brown is for the Dhammayuts School and which use in the Royal activities even Mahanikayas, but this is not fixed rule. Many monks of Mahanikaya order wear dark-brown robes. It is the matter of personal preference. For order countries like a Ceylon Burma even in Nepal use dark-pink (Near Red) color.

At the present time we can see three colors are known widely in the Buddhism that is saffron, dark - brown and dark-pink color.

3. How do you know who is a novice or a monk?

Novice and Monk is important port of Buddhism. In Buddhism, the activities are almost depending on Monk. For the Novice, they are student and help to monk on their religious activities.

A novice and a monk look exactly the same in physical appearance. So we cannot tell the difference on them.

A novice is an ordained man under twenty year of age. He tends to look smaller in size and boyish in look, but even the size and the look are not certain either. Some novices may look bigger and taller than monks because some novices may remain novices even after 20 years of age. If in activities, we can understand it better because monks lead and sit in front or head and novices follow or sit after monk.

The best way to know an ordained man's status is to ask him.

4. Why can't women be ordained bas a monk in Buddhist?

A female ordained woman on the same status with a monk is called a Bhikkhuni or Bhikkhuni. This Buddhist term will be adopted throughout by this writing.

During the Buddha's time there was the order of Bhikkhuni. According to the disciplinary rule a Bhikkhuni must fewer than two ordination procedures.

In the assembly of Bhikkhunis and of monks or Bhikkhus, since the order of Bhikkhuni in Theravada Buddhism have been extinct for more than a thousand years/ It is therefore not possible to have a female candidate ordained in an assembly of Bhikkhunis in Theravada Buddhism. Therefore women who want to practice Buddhism in Theravada Buddhist school is become a Maechee (in Thailand), Silamata (in Sri Lanka), Anagarika (In Nepal) etc.

The way out for a women aspirant it to go to Taiwan to be ordained under the Taiwanese Mahayana Buddhist order of Bhikkhunis, which is believed to have come down along the continuous line of Bhikkhunis from the Buddha's time.

Whatever Tathagata utters, speaks and proclaims between the day of his enlightenment and the day he dies, all that is factual, not otherwise, and that is why he is called "Thathagata".

बौद्ध गतिविधि

बौद्ध तीर्थयात्रा प्रकाशित

साहित्यकार एवं आनन्दभूमिका नियमित यात्रा-लेखक घनश्याम राजकर्णिकारद्वारा लिखित बौद्ध तीर्थ यात्रा नालन्दा देखि लुम्बिनीसम्म नामक नियत्रा पुस्तक जनमत प्रकाशनबाट प्रकाशित भएको छ। रङ्गिन कलेवरमा प्रकाशित ठूलो साइजके उक्त आकर्षक

पुस्तक ११६ पृष्ठको छ भने पुस्तकको मुल्य रु.१०० राखिएको छ। तीर्थ यात्रा सम्बन्धी लेखकले सरल र रोचक एवं साहित्यिक पारामा लेख्नु भएको सो पुस्तक संग्रहनीय देखिन्छ।

२५४७ औं बुद्धजयन्ती विराटनगरमा

२ जेष्ठ, विराटनगर। २५ ४७ औं बुद्धजयन्ती विराटनगर जिल्लामा विराट बौद्धसंघ, धर्मोदय सभा, युवा बौद्ध संघ, उपासिका संघ विराटनगरमा र सिनयोर्डन धार्मिक संस्थाको संलग्नतामा बुद्धपूजा, धार्मिक प्रवचन, ध्यान शिविर, कल्प वृक्षदान, शान्तिद्वीप प्रज्वलनका साथै विभिन्न प्रतियोगात्मक सप्ताहव्यापी कार्यक्रम संचालन गरी मनाइयो।

पूर्णिमाका दिन बुद्ध मन्दिरबाट शान्ति पदयात्रा शुरू भई धर्म सभामा परिणत भएको थियो। समारोह समिति विराटनगरका अध्यक्ष श्री मोहन प्रसाद शाक्यको सभापतित्व र प्रमुख अतिथि श्रीमान प्र.जि.अ. दोलख बहादुर गुरुङ्ग हुनु भएको सभामा भिक्षु शोभनले प्रवचन दिनु भयो। सभामा छोम्पा शेर्पा, लक्ष्मी प्रधान, सिवा पोखरेल, धर्म कुमार हलुवाई, प्रकाशमान शाक्यले बोल्नु भयो। साथै विहारको लागि ५० हजार १ रूपैया चन्दा दिनु हुने नरेश शाक्य, १ लाख भन्दा बढी रकममा चैत्य बनाइ दिनुहुने श्री ललित बहादुर हलुवाई, श्रीमति गुलवदन हलुवाई तथा श्रीमति दिल कुमारी शाक्यलाई दोसल्ला ओढाई सम्मान गरियो भने कार्यक्रम सत्यनारायण ताम्रकारले संचालन गर्नुभयो।

आनन्दभूमि

विभिन्न पुस्तक प्रकाशित

९ जेष्ठ, लुभू-ललितपुर। भिक्षु संघरक्षितद्वारा लिखित 'बौद्ध दर्शनमा बुद्धपूजाको सही अर्थ' पुस्तक लुभू विहारका अध्यक्ष श्री पूर्णमान महर्जनले विमोचन गर्नुभयो। लुभूमा बौद्ध संस्कृतिको यथार्थ ज्ञान दिने उद्देश्यबाट प्रकाशित सो पुस्तक प्रत्येक घरमा पुरयाउने योजना राखिएको छ। यसरी नै १७ जेष्ठका दिन नेवा: महोत्सवको उपलक्ष्य पारी साहित्य गूठीको स्टलमा एक समारोहबीच "नेपाल भाषा मंका: खल: न्हूदँ समारोह समिति ११२३" का अध्यक्ष सुरेन्द्रवीर मालाकारबाट भिक्षु संघरक्षितद्वारा नेपालभाषामा लिखित कथासंग्रह "लिचवः", सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशनको २१ औं कृति विमोचन गर्नुभयो। यस्मा जातक कथालाई संक्षेपामा लिखित पूर्व प्रकाशित कथा-संग्रह गरिएको छ।

ठासो समूहको तेस्रो साधारण सभा सत्पल्ला

१८ जेष्ठ, भक्तपुर। नगदेश बौद्ध समूहको तेस्रो साधारण सभा त्रिपिटकाचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर को प्रमुख आतिथ्यत्वमा सम्पन्न भयो। समूहका सचिव कृष्ण कुमार प्रजापतिले प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो भने सभापति हांयजुद्वारा सभा विर्सजन गर्नुभएको थियो। अन्तमा न्हुछे, कुमार सिंकेमनको अध्यक्षतामा १५ सदस्यीय नयाँ कार्य समिति सर्वसम्मतिबाट चयन गरियो।

ज्ञानमाला संघको पोखरामा कार्यक्रम

२९ जेष्ठ, पोखरा। धर्मशीला बुद्ध विहार, नदीपुरमा जेष्ठ पूर्णिमा ज्ञानमाला संघको वार्षिक उत्सव तथा वार्षिक साधारण सभाले गोविन्द ताम्राकारको अध्यक्षतामा उपाध्यक्ष विक्रम उदाश, सचिव उत्तममान बुद्धाचार्य, सहसचिव भूवन ताम्राकार, कोषाध्यक्ष श्याम शाक्य तथा कार्यकारिणी सदस्यमा कृष्ण उदाश, बृजमान ताम्राकार, राजेश शाक्य र सश्री अनिता ताम्राकार सर्वसम्मतिबाट नयाँ कार्यसमितिको चयन भएको छ।

भिक्षु कोण्डन्यको प्रमुख आतिथ्यत्व एवं अनागारिका कर्मशीलाको उपस्थितिमा संचालन भएको वार्षिक उत्सव कार्यक्रममा निवर्तमान अध्यक्ष सुवर्णमा वज्राचार्य, विश्व शाक्य, गोविन्द ताम्राकार, सोम वज्राचार्य बोल्नु भयो भने विक्रम उदाशले संघको वार्षिक गतिविधि तथा कोषाध्यक्ष उत्तममान बुद्धाचार्यबाट वार्षिक आय-व्यय प्रस्तुत गर्नुभयो ।

FM मार्फत पुस्तक विमोचन

१ असार, काठमाडौं । K.A.T.H 97.9 FM को 'सार-श्रोत' कार्यक्रममा FM स्टेशनका म्यानेजर श्री भरत शाक्यले भिक्षु संघरक्षितको "निर्वाण बुद्ध धर्ममा परिनिर्वाण बुद्धको" पुस्तक विमोचन गर्नुभयो । ज्ञानज्योति कंसाकार को सहयोगमा प्रकाशित उक्त पुस्तक धर्मदान स्वरूप वितरण गरिएको छ ।

चेतनमाला क्यासेट र सिडि विमोचित

प्रतिभा विकास कुञ्ज, चेतनमाला परिवारको चेतनमाला श्रृङ्खला-६ अन्तर्गत धर्म ज्योति क्यासेट र सिडि टेवा परिवारद्वारा सञ्चालित "टेवा सहयोग साँझ" कार्यक्रममा विमोचन गरिएको छ । आध्यात्मिक सुख पाउने, मन वशमा पार्ने तरिका उक्त आयाममा पाउन सकिन्छ । क्यासेट बिक्रीबाट प्राप्त रकम दीन दुःखीहरूको टेवाको खातिर टेवा परिवारलाई प्रदान गर्ने उद्देश्य रहेको कुरा बताउनु हुने विष्णुरत्न शाक्य सो चेतनमालाका रचनाकार एवं संगीतकार हुनुहुन्छ ।

नगरमण्डप विहारमा श्रामणेर प्रव्रज्या

११ आषाढ, कीर्तिपुर । नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहार मा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका उपाध्यक्ष आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरको उपाध्यायत्व एवं विहारका प्रमुख भिक्षु कीर्तिज्योतिको आचार्यत्वमा तीन जना कुलपुत्रहरू श्रामणेर- प्रव्रजित हुनुभयो । शैलेश महर्जन, वीर बहादुर दर्शनधारी र योगेश दर्शनधारीलाई श्रमशः श्रामणेर सुरजकीर्ति, श्रा. सुन्दरकीर्ति, श्रा. शरणकीर्ति भनी नयाँ नाम दिइएको छ ।

अनागारिका धम्मवती ६९ वर्षमा प्रवेश

२५ आषाढ, काठमाडौं । धर्मकीर्ति विहारमा अनागारिका धम्मवती ६९ औं वर्षमा प्रवेशको उपलक्ष्यमा सप्ताहव्यापि अभिधर्म पाठ तथा धर्मदेशना कार्यक्रमको आयोजना गरियो । भिक्षु संघबाट धम्मसङ्गिणि, विभङ्ग, धातुकथा, पुग्गल पञ्जति, कथावत्थु, यमक र पट्ठान पाठ गरिएको थियो । सप्ताहव्यापि रूपमा अधम्मवतीलाई शुभकामना दिने श्रद्धालुहरूको घुइँचो लागेको थियो ।

भिक्षु सुदर्शन महास्थविरको वार्षिक तिथिमा पुण्यकार्य सम्पन्न

२८ आषाढ, कीर्तिपुर । श्रद्धेय अन्तर्राष्ट्रिय ख्यातिप्राप्त बुद्धशासनिक व्यक्तित्व भिक्षु सुदर्शन महास्थविर निधन भएको एक वर्षे पुण्य तिथिमा नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहार परिवारको आयोजनामा भिक्षुसंघबाट महापरित्राणपाठ सम्पन्न भयो । सोही बेला विहार प्रमुख भिक्षु कीर्तिज्योतिबाट

भिक्षु सुशीलद्वारा लिखित जिग्म मिखाय् भिक्षु सुदर्शनया नाटक र कोण्डन्यद्वारा सम्पादित महास्थविर भिक्षु सुदर्शनलाई आदराञ्जली विमोचन गरियो ।

'पंचवीर सिंह सिरपा' लः ल्हात

१४ दिल्लाध्व, १९२३-यें । बु.सं.२५४६ दँय सन्ध्याटाइम्स न्हिपतिइ च्छाय् बहःगु बुद्धधर्म सम्बन्धी च्वसूया च्वमि मय्जु रीना तुलाधर 'परियति सदम्म कोविद' व ब.आ. राजायात मूपाहाँ अनागारिका धम्मवती छ्गू ज्याभ्वया दध्वी पंचवीर सिंह सिरपाः२५४६ लः ल्हात । युवा बौद्ध समूहया ग्वसालय् जूगु उगू प्याभ्वःस निर्णायकपिं भिक्षु बोधिज्ञान व डा.केशरी लक्ष्मी मानन्धर, सिरपाः क्यादीपिं व सन्ध्या टाइम्सया सम्पादक सुरेश मानन्धर नं थःथःगु नुगः खं प्वंकादीगु खः ।

पुनश्चः सिरपाः प्राप्तम् उपासिका रीना तुलाधर 'आनन्दभूमि' या च्वमि नं खः ।